

Prilog poznavanju prisutnosti i djelovanja hrvatskih trgovaca u Mlecima (15.-18. stoljeće)

Lovorka Čoralić

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Na osnovi građe iz mletačkih arhiva (Državni arhiv u Mlecima: oporuke, spisi trgovačko-obrtničkih korporacija, inventari; Arhiv Bratovštine Sv. Jurja i Tripuna: knjige godišnjih skupština udruge) pokazuju se temeljna obilježja iz života i djelovanja hrvatskih trgovaca u Mlecima. Obrađuju se način njihova bilježenja u mletačkim vrelima, raznovrsnost trgovačkog poslovanja, mjesta stanovanja i djelovanja, gospodarske mogućnosti, svakodnevni život promatran kroz obitelj i prijateljske veze, odnos prema mletačkim crkvenim ustanovama i duhovnima osobama, uključenost u hrvatsku Bratovštinu Sv. Jurja i Tripuna te oblici povezanosti s domovinom. Sveukupna raščlamba pokazuje da su hrvatski trgovci - uz kapetane i parune brodova - bili gospodarski najimućniji i društvenim ugledom najelitniji dio hrvatske nacionalne iseljeničke zajednice. U zaključku se naglašava da je povijest prisutnosti i djelovanja hrvatskih trgovaca u Mlecima problematika koja još nije dovoljno istražena te da je svaki novi prilog poznavanju ove teme korak više u spoznaji prema jednom od najučestalijih oblika komunikacije između dvije susjedne jadranske obale.

Uvod: hrvatski proizvod i hrvatski trgovci u Mlecima - povijesna činjenica potvrđivana stoljećima

Trgovačka razmjena i komunikacija jedna je od najvažnijih sastavnica u sklopu raznorodnih oblika prožimanja između istočne i zapadne obale Jadrana tijekom prošlih stoljeća. Obveza dalmatinskih i istarskih gradova u sastavu Republike da glavninu svojih proizvoda izvoze u mletačku luku, doprinijela je da su Mleci s vremenom postali središnje odredište trgovačke razmjene istočnojadranskih gradova. Iako su trgovci i poduzetnici iz istarskih, dalmatinskih i bokeljskih gradova nerijetko pokušavali izbjeći često nepovoljne pravne propise mletačke trgovačke i carinske politike, te dio svojih proizvoda legalnim ili tajnim (krijumčarenje) putovima plasirati u druge talijanske gradove (osobito u luke u pokrajinama Apulija i Marche), Mleci su redovito zadržavali vodeće mjesto na ljestvici krajeva i gradova s kojima se odvijala njihova izvozno-uvozna razmjena. Samostalnjiju gospodarsku politiku mogla je voditi samo Dubrovačka Republika, a njezini su trgovci i poduzetnici stekli status vodećih posrednika u razmjeni proizvoda između Balkana i Zapada.

Mleci su kao jedan od najvećih i gospodarski najrazvijenijih gradova jadranskoga bazena oduvijek privlačili poduzetnike i trgovce najrazličitijih oblika djelovanja, nejednake imovne moći, kapitala i razgranatosti poslovnih veza. Pojedine mletačke četvrti postale su postupno prepoznatljivim stjecištem trgovaca iz brojnih zemalja. U uličicama oko mosta Rialto, na

Campo S. Bartolomeo, u četvrti nadomak Piazza S. Marco (*Frezzaria, Beccarie, Merceria*), u glavnim ulicama predjela Cannaregio, uzduž Rive degli Schiavoni i u ulicama koje su vodile u srce predjela Castello, ali i na brojnim drugim gradskim trgovima, nudila se roba sa svih strana svijeta. Na jednome su se mjestu mogle kupiti tkanine iz južne Engleske, flandrijsko sukno, dalmatinske smokve, soljena riba i pršuti, grčka crna vina, grubo sukno iz balkanskih zemalja, bosanske kože, crnogorska kaštradina, istočnjački začini i egzotične životinje s afričkih obala. Sve ono što je onodobni svijet poznao moglo se pronaći u bezbroj živopisnih trgovačkih radnji u mletačkim ulicama ili na trgovima. Trgovci i pomorski poduzetnici s hrvatskoga područja imali su ondje zapaženu ulogu, a zemljopisna bliskost dviju jadranskih obala, kao i okolnost da se najveći dio naše obale nalazio u sastavu Prevedre Republike, omogućili su da trgovačke veze budu još razgranatije i plodonosnije.

Najviše hrvatskih trgovaca nije u Mlecima imalo trajno boravište. Ondje su ondje ostajali privremeno te su nakon sklopljenog posla i obavljene trgovačke razmjene putovali u druge europske gradove. Mleci su bili neizostavno odredište njihova razgranatog poslovanja, ali ne i mjesto u kojem su se trajno naseljavali. Duže su ostajali samo članovi moćnijih i razvijenih trgovačkih društava, obavljajući službu zastupnika vlastite trgovačke kuće i u njezino ime sklapajući poslove. Najčešće su to bili trgovci iz Dubrovnika i iz bokeljskih gradova.

Hrvatski trgovci dovozili su u Mletke robu tradicionalnu za hrvatsko područje, ali i šire balkanske krajeve: najrazličitije voće i povrće, usoljenu ribu, meso, maslinovo ulje, slani sir, vina, kože, krzna, vunu, drvenu građu, vosak, kamen, vapno, katran i ostali građevni materijal. U Mlecima su na svoje brodove ukrcavali teret koji se razvio i prodavao uzduž istočnojadranske obale i u zaleđu: gotove manufakturne proizvode (talijanska, flandrijska i engleska sukna), žitarice i sol s Levanta, istočnjačke začine, luksuzne proizvode, oružje, nakit, ukrase, umjetnička djela, knjige i dr. Stjecišta njihova poslovanja pretežito su bila nedaleko od mjesta uplovljavanja: uz Rivu degli Schiavoni te u ulicama (*Calle delle Rasse, Calle dei Albanesi, Calle del Vin* i druge) koje su vodile u unutrašnjost Castella. Dopremani proizvodi katkada su se u Mlecima samo prekrcavali i potom prevozili u druga talijanska središta. Glavnina je ostajala u Mlecima te je prodavana "na veliko" lokalnim prekupcima ili su smjesta nudili kupcima ondje zaposleni trgovački posrednici.¹ Hrvatski proizvodi bili su tražena i često viđena roba u svim mletačkim "botegama", a naši su trgovci, kako oni iz Istre i Kvarnera, tako i iz malih bokeljskih gradova, redovito bili cijenjeni i od mletačkog žiteljstva uvijek rado primani poduzetnici.

Historiografija. Uporabljena vrela

Hrvatsko-mletačke gospodarske, poglavito trgovačke veze, problematika su koja - i pored opsežnosti i nezaobilaznosti u ukupnom razmatranju međusobnih odnosa i prožimanja - još uvijek nema sustavnu i cjelovitu monografiju. Nasuprot tome, opći pregledi trgovačko-prometnih veza između istočnojadranske obale i Mletaka predmet su razmatranja niza pojedinačnih radova hrvatske i talijanske historiografije. Ponajviše su poznata istraživanja dubrovačko-mletačkih veza, o čemu svjedoči niz rasprava J. Luetića², J. Lučića³, B.

¹ Duž Rive degli Schiavoni i u spomenutim ulicama nalazili su se brojni stolovi (*banci*) na kojima se još svježa roba odmah nudila kupcima. Većina takvih prodajnih mjesta pripadala je trgovcima iz Boke i Pastrovića te otočanima s Hvara i Braća.

² J. Luetić, "Prove di fortuna" di navi veneziane a Ragusa, Studi veneziani, sv. 2, Pisa, 1960., 211-224; Isti, *Dubrovačka međunarodna pomorska djelatnost u XIV stoljeću*, Rad JAZU, sv. 384, Zagreb, 1980., 57-83; Isti, *Brodarsko-trgovačke veze Dubrovnika i talijanskih gradova u Danteovo doba*, u: *Dante i slavenski svijet* (Zbornik), sv. I, Zagreb, 1984, 357-365.

³ J. Lučić, *Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika i Italije u XIII. stoljeću*, Pomorski zbornik, sv. 5, Zadar, 1967., 355-379; Isti, *Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika i Venecije u XIII. stoljeću*, Pomorski zbornik, sv. 8., Zadar, 1970., 569-595; Isti, *Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika na Mediteranu u XIII. stoljeću*, Rad JAZU, sv. 359., Zagreb, 1971., 133-161; Isti, *Veze Dubrovnika i Italije u Danteovo doba*, u: *Dante i slavenski svijet* (Zbornik), sv. I, Zagreb, 1984., 339-356.

Krekića⁴, R. Ćuk⁵, I. Mitića⁶ te nekolicine talijanskih povjesničara (B. Tenenti⁷, U. Tucci⁸ i dr.). U njihovim se studijama, na osnovi izvorne građe iz mletačkoga i dubrovačkog arhiva, istražuju najučestaliji oblici gospodarske komunikacije (pomorska trgovina, trgovačka društva, prisutnost diplomatskih predstavnika, trgovačkih obitelji i njihovih društava u oba grada i dr.). Slično dubrovačkoj, i bokeljska je trgovačko-pomorska prošlost pronašla mjesto u uradcima nekoliko povjesničara. Uglavnom su to je pojedinačni radovi koji obrađuju trgovačko-pomorsko djelovanje bokeljskih naselja Kotora, Perasta, Prčnja, Dobrote i Stoliva u 17. i 18. stoljeću, a brojem zastupljenih radova prednjači povjesničar M. Milošević.⁹ Veze između Mletaka i drugih dijelova hrvatske obale, u odnosu na Dubrovnik i Boku, mnogo su slabije obrađene. Za problematiku prisutnosti i djelovanja hrvatskih trgovaca i poduzetnika u Mlecima izdvajaju se, primjerice, prilozi V. Foretića i N. Bajić-Žarko¹⁰, a bosansko-mletačke veze u predosmanlijsko doba djelomično obrađuje M. Šunjić u povećoj sintezi *Bosna i Venecija* (Sarajevo, 1996.). U nedavno objavljenoj knjizi *U gradu Svetoga Marka: povijest hrvatske zajednice u Mlecima* i sama sam ukratko upozorila na važnost prisutnosti i djelovanja hrvatskih trgovaca u Mlecima u razdoblju od XV. do XVIII. stoljeća, kao i na njihove zasluge i prinose hrvatskoj iseljeničkoj zajednici.¹¹ Od veće uporabljivosti objavljenih zbirki vrela za istraživanje hrvatsko-mletačkih trgovačkih veza jesu samo *Hrvatske pomorske regeste* (sv. I.-II.), priređivač kojih je Nikola Čolak¹². Ta se građa odnosi na sudjelovanje hrvatskih pomoraca u tr-

⁴ B. Krekić, *Un mercante e diplomatico da Dubrovnik (Ragusa) a Venezia nel Trecento*, Studi veneziani, sv. 9., Firenze, 1967., 74-102; Isti, *Le relazioni fra Venezia, Ragusa e le popolazioni serbo-croate*, u: *Venezia e il Levante fino al secolo XV* (a cura di A. Pertuzzi), sv. I. Parte prima (*Storia - Diritto - Economia*), Firenze, 1973, 389-401; Isti, *Contributo allo studio degli schiavi levantini e balcanici a Venezia (1388-1398)*, u: *Studi in memoria di Federigo Malis*, sv. 2, Firenze, 1978., 379-384; Isti, *Dubrovnik, Italy and the Balkans in the Late Middle Ages*, London, 1980.; Isti, *Le role de Dubrovnik (Raguse) dans la navigation des "mudae" vénitienes au XIVe siècle*, u: *Travaux et Mémoires*, sv. 8., Hommage à M. Paul Lemerle, Paris, 1981, 247-254; Isti, *La navigation ragusaine entre Venise et la Méditerranée Orientale aux XIVe et XVe siècles*, Actes du Ile Colloque International d'Histoire: Economies Méditerranéennes, Equilibres et Intercommunications, XIIIe - XIXe siècles, Atena, 1985., 129-141; Isti, *Mlečani u Dubrovniku i Dubrovčani u Mlecima kao vlasnici nekretnina u XIV. stoljeću*, Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, sv. 28, Dubrovnik, 1990., 7-40.

⁵ R. Ćuk, *Izvoz svile iz Dubrovnika u Veneciju u XIV. veku*, Istorijski časopis, sv. 28, Beograd, 1981., 17-26; Ista, *I rapporti economici fra Ragusa e Venezia nel medio evo*, u: *Ragusa e il Mediterraneo*. Atti del Convegno internazionale di studi su: Ragusa e il Mediterraneo. Ruolo e funzioni di una Repubblica marinara tra medioevo ed età moderna, Bari, 21-22.10.1988 (a cura di A. di Vittorio), Bari, 1990., 115-129.

⁶ I. Mitić, *O mletačkim nametima na dubrovačke brodove u plovidbi Jadranom*, Naše more, god. XXII, br. 3-4., Dubrovnik, 1975., 109-110; Isti, *Prilog proučavanju odnosa Dubrovnika i Venecije u XVII i XVIII stoljeću*, Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku, sv. 13.-14., Dubrovnik, 1976., 117-141; Isti, *Dubrovačka država u međunarodnoj zajednici (od 1358. do 1815)*, Zagreb, 1988.

⁷ B. Tenenti, *Noli ragusei per Venezia nella seconda metà del Cinquecento*, Studi veneziani, sv. 16., Firenze, 1974., 227-242; Ista, *Venezia e il commercio raguseo delle carisee (1550 c. - 1620 c.)*, Studi veneziani, sv. 17-18, Firenze, 1975.-1976., 235-247; Ista, *Sicurezza genovesi e ragusee per Venezia nel decennio 1563-1572*, Studi veneziani, n. s., sv. 2., Pisa, 1978., 211-224; Ista, *Ragusa e Venezia nell'Adriatico della seconda metà del Cinquecento*, Studi veneziani, n.s., sv. 4., Firenze, 1980., 102-127.

⁸ U. Tucci, *Le marine mercantile veneziane nel Settecento*, Studi veneziani, sv. 2., Pisa, 1960., 155-202

⁹ M. Milošević, *Prilozi trgovačkim vezama bokeljskih pomoraca sa mletačkim tržištem*, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru, sv. 4., Kotor, 1955., 57-80; Isti, *Nosioci pomorske privrede Perasta u prvoj polovini XVIII vijeka*, ibid., sv. 7., Kotor, 1958., 83-134; Isti, *Nosioci pomorske privrede Dobrote prve polovine XVIII vijeka*, ibid., sv. 8., Kotor, 1959., 99-134; Isti, *Nosioci pomorske privrede Kotora prve polovine XVIII vijeka*, ibid., sv. 9., Kotor, 1960., 103-134; Isti, *Pomorska privreda Stoliva i njeni nosioci u prvoj polovini XVIII stoljeća*, ibid., sv. 10., Kotor, 1962., 99-143.

¹⁰ V. Foretić, *Hrvat Dobramir i još neki naši ljudi kao pomorski privrednici u Mlecima u 12. i 13. stoljeću*, Pomorski zbornik, sv. 1., Zadar, 1963., 399-412; N. Bajić-Žarko, *Prilog proučavanju pomorsko-trgovačkih veza Splita i Venecije u 18. stoljeću*, Adrias. Zbornik Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Splitu, sv. 4.-5., Split, 1993.-1994., 121-145.

¹¹ Zagreb, 2001. (dalje: Čoralčić 2001), 141-147.

¹² N. Čolak, *Hrvatski pomorski regesti (Regesti marittimi croati)*, sv. I.-II. (*Settecento*, I parte: *Navigazione nell'Adriatico*), Padova, 1985.-1993.

govini i plovidbi Jadranom, a sadrži regeste spisa koji uglavnom pripadaju fondu *Cinque Savi alla Mercanzia* (*Manifesti di esportazioni, Prove di fortuna, Lettere dei Consoli, Lettere ai Provveditori, Naufragi, Consoli dei mercanti, Scritture di Capi di Piazza, Navi estere* i dr.) i obuhvaćaju 18. stoljeće.

Cjelovitiji pregled nazočnosti i djelovanja hrvatskih trgovaca u Mlecima iziskivao bi - s obzirom na izrazitu brojnost gradiva - izradbu zasebne opsežne monografije. Stoga je cilj ovoga priloga raščlamba jednog opsegom suženog, ali sadržajem ne manje zanimljivog problematskog pitanja u kojem se poglavito istražuju neki oblici prisutnosti i djelovanja hrvatskih trgovačkih poduzetnika u Mlecima. Izradba priloga poglavito je zasnovana na raščlambi odabrane izvorne građe iz mletačkog Državnog arhiva (*Archivio di Stato di Venezia*, dalje: ASV) - oporuka (*Notarile testamenti*, dalje: NT) i inventara (*Giudici di petizion. Inventari*) - koja zbog brojnosti i bogatstva sadržaja pruža zanimljivu i istraživačke pažnje vrijednu sliku o ovom zapaženom dijelu hrvatske iseljeničke skupine u gradu na lagunama. Važno vrelo za proučavanje navedene problematike jesu spisi pod nazivom *Arti*. To je građa o pojedinim mletačkim trgovačko-obrtničkim udruženjima, pohranjena u sklopu fonda *Archivi delle corporazioni di arti e mestieri* (dalje: *Arti*). Građa je raspoređena prema pojedinim vrstama profesionalnih djelatnosti i obuhvaća razdoblje od 15. do početka 19. stoljeća (do oko 1806./1807. god.), ali pretežito je sačuvana samo za novije razdoblje (17.-18. st.). Iz ove su cjeline obrađeni i rabljeni fondovi ovih mletačkih udruženja: *Arte dei casaroli* (trgovci živežnim namirnicama, 1455-1807); *Arte dei fritoleri* (izrađivači i prodavači tjestenine, 1619-1805); *Arte dei marzeri* (trgovci tkaninama i svilom, 1452-1806); *Arte dei salumieri* (trgovci usoljenom ribom, 1587-1806); *Arte dei senseri* (trgovački posrednici, prekupci, 1096-1808); *Arte dei specchieri* (izrađivači i prodavači ogledala, 1705-1806); *Arte dei strazzaroli o revendigoli* (staretinari, 1619-1805). Osim navedene arhivske građe, u istraživanju su korištena i vrela pohranjena u današnjem sjedištu Bratovštine Sv. Jurja i Tripuna u Mlecima (*Scuola dei SS. Giorgio e Trifone, Scuola degli Schiavoni, Scuola Dalmata*).

Tragom spomenute arhivske građe, u radu ću predstaviti temeljne sastavnice iz života i djelovanja hrvatskih trgovaca u Mlecima: učestalost i tijek njihovih prekojadranskih putovanja ili iseljavanja, način bilježenja u vrelima, oblike djelovanja, gospodarske mogućnosti i društveni status, svakodnevni život, obiteljske i prijateljske veze, vjerski život i odnos s tamošnjim crkvenim ustanovama i duhovnim osobama, uključenost u život hrvatske iseljeničke skupine, veze s hrvatskom bratovštinom Sv. Jurja i Tripuna te oblike povezanosti s domovinom. Na osnovi razmatranja tih sastavnica, koje su tek sažet presjek njihove višestoljetne bogate aktivnosti u Mlecima, upozorit ću i na činjenicu da su hrvatski trgovci - uz kapetane i parune brodova - činili najelitniji dio hrvatskoga prekojadranskog iseljeničtva.

Vremenski okvir istraživanja

Istraživanje problematike prisutnosti i djelovanja hrvatskih trgovaca u Mlecima smješteno je u vremenski širok raspon od 15. do 18. stoljeća, a težište je na razdoblju u kojem se odvijaju naj snažnija hrvatska prekojadranska iseljavanja (15.-16. stoljeće). Stoga i najveći broj oporuka, kao temeljnog gradiva uporabljenog u ovom istraživanju, potječe iz toga doba, što ne pruža potpuno točnu sliku o vremenu najintenzivnije prisutnosti hrvatskih trgovaca u Mlecima.¹³ Potrebno je, naime, naglasiti kako je ovo zanimanje mnogo manje bilo podložno utjecaju i ovisnosti o konkretnim političkim i vojnim prilikama u domovini. Razlozi iseljavanja ili privremenog odlaska te skupine iz matičnih krajeva nisu uvjetovani izbjeglištvom ili prognaništvom, nego poglavito gospodarskim interesima zbog kojih su Mleci samo jedno (često i najvažnije) u nizu odredišta u sklopu njihove opsežne i razgranate pomorsko-trgovačke dje-

¹³ Prema raščlambi datuma nastanka oporuka hrvatskih trgovaca, iseljavanje u Mletke najučestalije je od 1475. do 1575. godine, što se u cjelosti poklapa s općim trendovima hrvatskih prekojadranskih iseljavanja.

latnosti. Doba najvećeg hrvatskog egzodusa (15.-16. stoljeće) nije ujedno i razdoblje njihovih najučestalijih veza s Mlecima. Opsežnije i drugom vrstom vrela (podaci iz fondova *Arti* te na osnovi sačuvanih inventara) bolje potvrđeno djelovanje hrvatskih trgovaca u gradu na lagunama zbiva se od druge polovice 17. i u 18. stoljeću. Tijekom toga razdoblja velik uspon u pomorsko-trgovačkoj komunikaciji sa zapadnom obalom Jadrana postižu bokeljska središta, koja će u posljednjem stoljeću opstojnosti Republike Sv. Marka ugroziti i preteći nekada neprijepornu premoć Dubrovnika i drugih dalmatinskih gradskih komuna (Zadra, Splita, Šibenika, Hvara).

Mercanti, bazarioti, strazzaroli ... način bilježenja trgovačke djelatnosti u vrelima

Važan podatak za detaljnije upoznavanje oblika djelatnosti hrvatskih trgovaca u Mlecima jest način imenovanja njihove trgovačke aktivnosti.¹⁴ Na osnovi najučestalije uporabljenog arhivskog fonda (oporuke) primjećujemo da se kao oznaka za trgovce najčešće rabi opći izraz *mercante* (*merchadante*)¹⁵, na osnovi kojega se ne doznaje njihova uža specijalnost. Za poduzetnike specijalizirane za prodaju određene vrste robe u izvorima se taj podatak posebno bilježi te tako doznajemo da se među njima izdvajaju trgovci drvenom građom (*mercante di legni*), vunom (*mercante di lana*), kobasicama (*mercante salumnis*) ili vinom (*mercante de vin*, *mercante de malvasia*)¹⁶. Neki su trgovci svoje poslove vezivali i uz druge vrste djelatnosti. Najčešće je to pomorstvo (*mercante et navigante*)¹⁷, a zanimljiv je primjer Splićanina Ivana koji kao svoje temeljne djelatnosti iskazuje bavljenje zlatarstvom i trgovinom (*aurificis et mercatoris*).¹⁸

Izraz *mercante* najčešće označava imućnije trgovce, čije djelovanje najčešće nije bilo vezano samo za grad na lagunama te se ta skupina može držati privremeno naseljenim dijelom hrvatske zajednice u Mlecima. Nasuprot njima, trgovci-sitničari (kramari) i preprodavači najveći dio svog djelovanja vezuju uz jedan grad i ubrajaju se u mnogo manje pokretnu skupinu stanovništva. U mletačkim vrelima označavaju se poglavito imenom *bazarioto*,¹⁹ a njihove gospodarske mogućnosti - unatoč relativno slaboj pokretnosti i nerazgranatosti poslovanja - često su vrlo velike. U skupinu trgovaca slabije pokretnosti i gotovo isključive vezanosti uz Mletke ubrajaju se i nositelji nekih drugih oblika trgovačke djelatnosti, a njihovu raščlambu omogućuje ponajprije korištenje arhivskog fonda *Arti*. Ponajprije su to *frutarioli* - trgovci voćem i povrćem²⁰; *frittoleri* - trgovci tjesteninom²¹, *marzeri* - trgovci tkaninama i svilom²², *straz-*

¹⁴ Čoralić 2001, 143-144.

¹⁵ Primjerice: Iacobus Blanchus mercatoris de Antibaro (ASV, NT, b. 974, br. 122, 1470); Nicolò Bucchia condam ser Piero Pastrovichio mercadante (NT, b. 413, br. 355, 1557); Paolo Zotich mercante de Sebenico (NT, b. 123, br. 37, 1646).

¹⁶ Luca d'Arbe fu Zorzi mercante di legni (ASV, NT, b. 507, br. 35, 1573); Piero Polonich mercante di lana (NT, b. 72, br. 205, 1622); Stefano da Ragusa mercante di lana (NT, b. 840, br. 131, 1581); Georgio de Segna mercator salumnis (NT, b. 127, br. 674, 1526); Antonio della Lesina mercante de vin (NT, b. 67, br. 173, 1598); Piero Cernovich olim mercante de malvasia (NT, b. 708, br. 103, 1629).

¹⁷ Rado Pastrovich condam ser Rado mercante et navigante (ASV, NT, b. 44, br. 419, 1552).

¹⁸ ASV, NT, b. 958, br. 3, 1516.

¹⁹ Michael de Cataro bazarioto (ASV, NT, b. 272, br. 778, 1511); Stephano detto Tartaro de Catharo bazarioto (NT, b. 742, br. 58, 1513; b. 1200, br. 150, 1514); Alexio Pastrovich bazarioto (NT, b. 391, br. 280, 1525); Iohannes de Cataro bazarioto (NT, b. 1084, br. 193, 1556); Zorzi Volonich bazarioto (NT, b. 210, br. 398, 1546).

²⁰ Alvise da Brazza frutariol al Ponte di Cannaregio (ASV, NT, b. 908, str. 5, 1679); Damianus condam Michiel de Cataro frutarol (NT, b. 1224, br. 48, 1551); Domenigho de Castel Nuovo condam Jacopo frutarol (NT, b. 100, br. 54, 1564).

²¹ Zuanne della Brazza (1767-1800); Iseppo Budua (1784); Francesco della Brazza (1797); Francesco de Piero Zaratini (1788); Anzolo de Zuanne della Brazza (1784); Zuan Battista de Budua (1748); Antonio Mestrich (1733-1747); Domenigho della Brazza (1762). Vidi: ASV, *Arti. Arte dei frittoleri*, b. 153.

²² Damian de Simon de Sebenico (1592); Pasqua de Archangelo de Simon de Zara (1594); Pasqualin de Agnolo da Fiume (1594). Vidi: ASV, *Arti. Arte dei marzeri*, b. 397.

zaroli - prodavači stare i iznošene robe²³; *zavateri* - trgovci iznošenom obucom²⁴; *specchieri* - trgovci ogledalima i drugim staklenim proizvodima²⁵; *senseri* - trgovački mešetari i posrednici.²⁶

Od Zagreba do Budve - podrijetlo hrvatskih trgovaca

Raščlamba najčešće korištenih vrela (oporuka) поближе nam otkriva matično podrijetlo hrvatskih trgovaca u Mlecima.²⁷ Raščlamba je načinjena na osnovi onodobne razdiobe hrvatskih zemalja na: područja pod mletačkom upravom (Mletačka Istra, Mletačka Dalmacija i Mletačka Albanija/Boka), Kraljevinu Hrvatsku i neovisno područje Dubrovačke Republike. Prednjače trgovci podrijetlom iz Boke (42 %), unutar koje se učestalošću spominjanja izdvaja glavni grad pokrajine Kotor.²⁸ Primjetno je zastupljeno i područje Paštrovića, a trgovci iz Hercegovog i Bara spominjani su manje. Iz dalmatinskih gradova potječe 24 % trgovaca koji su svoje oporuke načinili u Mlecima. Nešto se češće spominju trgovački poduzetnici iz Splita, a ostali gradovi ili područja manje su zastupljeni (Zadar, Nin, Trogir, Šibenik, Hvar, Brač, Vis, Korčula, Rab). Grad Senj prednjači kao matično mjesto iseljavanja trgovaca s područja Hrvatskog Kraljevstva (pojedinačno se spominje još samo Zagreb, ukupno 12 %), s područja Dubrovačke Republike spominju se Dubrovnik i Ston (ukupno 4 %), a Kreševo je mjesto podrijetla bosanskog trgovca (2 %). Relativno je velik i postotak trgovaca čije поближе mjesto podrijetla nije moguće ustanoviti na osnovi postojećih podataka (16,32 %). Riječ je o trgovcima koje samo zahvaljujući njihovom izrazito slavenskom prezimenu možemo ubrojiti u skupinu hrvatskih trgovaca u Mlecima (Polonich, Cernovich, Spicarich, Rado, Schiavon, Volonich i dr.). Prema navedenim pokazateljima iz oporuka, struktura matičnog podrijetla hrvatskih trgovaca u Mlecima uvelike odgovara razdiobi zavičajnog podrijetla hrvatskih prekojadranskih iseljenika. Stoga hrvatske trgovce, poglavito one iseljene u doba najjačeg prekojadranskog egzodusa (15.-16. stoljeće), možemo - i pored neredovitosti njihova zadržavanja u jednome gradu - držati sastavnim dijelom hrvatske zajednice u Mlecima.

Bitno drukčije podatke dobivamo raščlambom spisa iz fonda *Arti*. Na žalost, zbog poodmake venetizacije i gubljenja običaja pisanja podrijetla useljenika, većina trgovaca poznata nam je samo prema slavenskom korijenu svog prezimena (57 %). Mnogi su označeni općom oznakom Schiavon (Schiavone), a ostale su nepoznate regije ili gradovi podrijetla trgovaca s prezimenima Mestrich, Livanovich, Frelich, Boscovich, Cordich, Ardovich, Cortinovich, Marcovich, Batovich, Bratic ili Vidovich. Preostala polovica trgovaca, za koje su mjesta podrijetla navedena, potječe uglavnom iz Dalmacije (s Brača, iz Nina, Skradina, Zadra, Šibenika, Hvara i Krka, ukupno 31 %). Kao članovi trgovačkih korporacija zabilježeni su i Bokelji, ali njih je samo neznatnih 10 % (prednjače trgovci iz Budve, Bara i Kotora). Istraženi fond *Arti* ne bi

²³ Martin di Piero da Brazza (1635-1643); Piero Triffon da Cataro (1618-1621); Piero di Martin della Brazza (1616-1646); Zorzi Schiavon (1616-1617); Dorotea Schiavona (1618); Giacinto Botto di Nona (1740-1744); Giacomo Spernich (1768); Steffano Spernich; Zuane Pusenich (1722); Tomaso Spernich (1788); Bortolo Schiavi (1750). Vidi: ASV. *Arti. Arte dei strazzarioli*, b. 708-709.

²⁴ Zorzi condam Rado de Budua zavater sopra il Campo di S. Biasio (ASV, NT, b. 577, br. 153, 1538).

²⁵ Marco Iseppo Livanovich (1784-1800); Nicolò Tartaich (1784-1800); Piero Boscovich (1784-1800); Antonio Milacchia (1797). Vidi: ASV. *Arti. Arte dei specchieri*, b. 703.

²⁶ Zuane de Sebenico (1586-1637); Domenico Batovich (1591); Zuane Antonio Schiavon (1603); Marco Pironovich Schiavon (1650); Nicolò Veggia (1660-1666); Vincenzo Veggia (1660); Nicolò Bratic (1674); Andrea Bonich (1703); Demetrio Jancovich (1731); Zorzi Cortinovich (1731); Giacomo Cortinovich (1742-1764); Domenico Ardovich (1758); Domenico Vidovich (1758-1780); Antonio Cordich (1792); Nicolò Schiavone (1772-1784); Marco Marcovich (1796) i dr. Vidi: ASV. *Arti. Arte dei senseri*, b. 519.

²⁷ Čoralić 2001, 142-143.

²⁸ Kotor je do početka 18. stoljeća pod svojom jurisdikcijom sjedinjavao i ostale gradove bokeljskog zaljeva - Perast, Prčanj, Dobrotu, Stoliv i druge. Dio trgovaca koji se do toga vremena izjašnjavaju kao Kotorani zacijelo su potjecali upravo iz nekog od spomenutih gradova.

lježi nijednog trgovca s područja Dubrovačke Republike, a s područja Hrvatskog Kraljevstva spominju se samo trgovci iz Rijeke (2 %). Omjeri iskazani raščlambom podataka iz fonda *Arti* ne prikazuju ni približno pravu sliku o prisutnosti i djelovanju hrvatskih trgovaca u Mlecima tijekom 17. i 18. stoljeća. To je relativno uska skupina trgovačkih djelatnika, najčešće onih koji svoje zanimanje vežu i uz određenu obrtničku djelatnost (primjerice, proizvođači i prodavači tjestenine). Poduzetni trgovci, razgranatih poslovnih veza i znatnijeg kapitala najčešće u Mlecima nisu boravili stalno i nisu imali potrebu pristupati ovoj cehovskim pravilima obilježenoj udruzi. Stoga podatke o iznimno učestaloj prisutnosti bokeljskih trgovaca u Mlecima tijekom 18. stoljeća, kada puni gospodarski procvat postižu mali pomorski gradovi Perast, Prčanj i Dobrota, možemo iščitati uvidom u druge arhivske fondove. U ovom radu ne može se donijeti ni približno potpuna slika o udjelu bokeljskih trgovaca u Mlecima jer bi takvo istraživanje iziskivalo zasebnu i opsegom mnogo veću studiju. Stoga, samo u funkciji ilustracije, možemo napomenuti da ne postoji bokeljska pomorsko-trgovačka obitelj koja tijekom 18. stoljeća nije imala svoje predstavnike u Mlecima. Odvjetci obitelji Balović, Bolica, Bronza, Bujović, Dabinović, Đurović, Florio, Ivanović, Kamenarović, Lazzari, Luković, Radimiri, Smeća, Tomić, Tripković, Verona, Visin, Zbutega, ali i brojnih drugih, nezaobilazna su imena hrvatske i europske pomorsko-trgovačke prošlosti. Svojim su velikim gospodarskim mogućnostima, posredničkim vezama i društvenim statusom pridonosili ugledu hrvatskoga iseljeničtva u Mlecima, a rodnoj su domovini donosili blagostanje u njoj su i pridonosili ostvarenju iznimnih kulturnih pothvata (gradnja crkava, samostana, izradba oltara, slika, predmeta umjetničkoga obrta). Slično poduzetnim Bokeljima, u posljednjem stoljeću opstojanja Prevedre Republike primjetna je živa trgovačko-pomorska aktivnost obitelji iz Istre i s kvarnerskih otoka. Primjerice, s Lošinja su to obitelji Antončić, Bačinić, Botterin, Budinić, Craglietto, Dundić, Gladulić, Kožulić, Martinolić, Petrina, Premuda, Radušić, Ragusin, Skopinić, Tarabochia, Vidulić i druge; sa Cresa su poznate obitelji Bajčić, Basadonna, Koljevina, Marčula i Velčić; iz Rovinja potječu Appollonio, Bartoli, Benussi, Bernardi, Bonivento, Davanzo, De Vescovi, Facchinetti, Kazanović, Quarantotto, Rossi, Sponza i druge, a iz Poreča Callegari, Vascotto i Zanetti.

S dubrovačkoga područja u 18. stoljeću u Mlecima su djelatni brojni trgovačko-pomorski rodovi. Među njima, ovdje to možemo samo skupno spomenuti, izdvajaju se pelješki trgovački poduzetnici iz obitelji Bizzaro, Bonfiol, Fisković, Franković, Kovačević, Krstelj, Ljubak, Matković, Orebić, Rusković, Šuljaga, Župa i drugi, a primjetno je bilo i trgovaca iz konavoskih obitelji Bratić, Kazilari, Kristić, Palikuća, Srgota, Šodrnja i dr. U trgovačko-prometnom povezivanju hrvatske obale s prekojadranskim gradovima, poglavito s Mlecima, zapaženo su mjesto imale i višeke (Grgurina, Mardešić, Marinković, Žuanić i dr.), bračke (Kalinić, Karmelić, Marinović, Plenković, Rendić, Rogaćić) i hvarske (Botteri, Polovineo, Šepić i dr.) obitelji, ali njihova se važnost ne može mjeriti s bokeljskim, pelješkim i istarsko-kvarnerskim krugom. Na posljetku, u nizu područja koja su imala zapaženo mjesto u trgovačkoj razmjeni između dviju jadranskih obala u 17. i 18. stoljeću, potrebno je spomenuti i kapetansko-trgovačke obitelji sa zadarskog otočja. Primjerice, s otoka Silbe potječu glasovite brodovlasničke, kapetanske i trgovačke obitelji Bogdanić, Brnetić, Ferrara, Gasparović, Ivanušić i Scarpa, a s Iža dolaze obitelji Banić, Cvitanović, Segarić, Stagličić, Sutlović i dr.

Prethodna raščlamba, koja se zbog ograničenosti prostora ne može iznijeti u svim pojednostima, zorno pokazuje temeljnu razliku između trgovaca koji su Mletke odabrali kao trajno mjesto svog djelovanja i trgovaca/poduzetnika, kojima je grad na lagunama samo jedno od važnih središta opsežnog poslovnog djelovanja. Prvu skupinu trgovaca osobito učestalo bilježimo u doba najjačeg prekojadranskog egzodusa. U njoj prednjače Bokelji, među kojima se izdvajaju iseljenici iz grada Kotora i (vjerojatno) njegove bliže okolice. U 17. i 18. stoljeću, kad je mnogo teže utvrditi točna mjesta podrijetla hrvatskih iseljenika, migracije u pravcu Mletaka nisu bile više ni približno tako snažne. Većina trgovaca koji su u Mlecima trajno naseljeni zabilježena je samo svojim prezimenom. Istovremeno, 18. stoljeće razdoblje je učesta-

le privremene prisutnosti i djelovanja imućnih trgovačkih poduzetnika iz Boke, s dubrovačkog područja, sa srednjodalmatinskih i zadarskih otoka. Redovito su to bili pripadnici snažnih i tradicionalno na pomorstvo i trgovinu usmjerenih obitelji, koje su imale zapaženu ulogu u gospodarskoj razmjeni diljem Jadrana. Međutim, privremenost njihova obitavanja u Mlecima čini ih istovremeno i zasebnim i pripadajućim dijelom iseljene hrvatske zajednice te se o povijesti njihovih veza s Mlecima može govoriti u zasebnoj istraživačkoj studiji.

Sestieri e contrade - mjesta stanovanja hrvatskih trgovaca

U uvodu je naglašeno da sve trgovce ne možemo držati trajno iseljenim dijelom naše nacionalne skupine u Mlecima. Njihov boravak u gradu na lagunama često je privremen i poglavito uvjetovan potrebama poduzetničkog djelovanja. Mnogi od njih stoga u Mlecima borave kraće ili dulje (ovisno o poslovnim potrebama i interesima), najčešće se nakon nekog vremena vraćaju u domovinu i ondje provode posljednje godine života. Ipak, učestalost pomorsko-trgovačke komunikacije između dviju jadranskih obala te Mleci kao jedno od poslovno najzahvalnijih odredišta, razlozi su zbog kojih brojni trgovci trajno (ili više godina) nalaze mjesto obitavanja u glavnome gradu Serenissime. Mjesta njihova stanovanja unutar pojedinih gradskih predjela (*sestiere*) ili župa (*contrada*, *confinio*) zorno su svjedočanstvo o njihovoj integritarnosti u život nacionalne zajednice.²⁹ Raščlamba podataka iz oporuka pokazuje da je središnje mjesto njihova obitavanja istočni gradski predjel Castello - stoljećima središnja zona okupljanja, života i djelovanja pretežitog dijela hrvatske nacionalne skupine.³⁰ Unutar Castella prednjače župe S. Pietro di Castello, S. Severo i S. Zuanne Novo, a manje se spominju župe S. Martino, S. Maria Formosa i S. Giustina.³¹ U predjelu S. Marco podjednakim su omjerom spomenute župe S. Mauritio, S. Benedetto, S. Vitale, S. Juliano i S. Moisè³², a u Cannaregio mjesta su stanovanja naših trgovaca u četvrtima u župama SS. Apostoli, S. Geremia, S. Marciliano i S. Marcuola (S. Gervasio e Protasio).³³ U drugim mletačkim predjelima zastupljenost hrvatskih trgovaca vrlo je rijetka te se brojem primjera posebno ne izdvaja nijedna tamošnja uža gradska četvrt.

Nešto drukčije pokazatelje dobivamo ako razmještaj djelovanja hrvatskih trgovaca raščlanjujemo prema podacima iz fonda *Arti*. To su spisi koji uglavnom potječu iz 17. i 18. stoljeća, to jest iz razdoblja tijekom kojega je učestalost prekojadranskih iseljavanja znatno opadala. Istovremeno, pojačan proces venetizacije, kao i sve rjeđe spominjanje mjesta podrijetla useljenika (umjesto toga redovitije se bilježe prezimena, sve češće talijanizirana), razlozi su zbog kojih trajno iseljene hrvatske trgovce nalazimo u manjem broju. Iako i dalje zadržava važno

²⁹ Čoralić 2001, 143.

³⁰ U župama Castella obitava (privremeno ili trajno) 39 % hrvatskih trgovaca. Znatan broj trgovaca stanuje u središnjem i za trgovačku djelatnost posebno atraktivnom predjelu S. Marco (28 %). U predjelu Cannaregio spominje se 15 % trgovaca, a 10 % obitavalo je u predjelu Dorsoduro. Kao i za ostale naše iseljenike, predjeli S. Croce i S. Polo u ukupnom omjeru stanovanja hrvatskih trgovaca zastupljeni su malim postotkom (5 % odnosno 3 %).

³¹ Primjerice: Rado Pastrovich mercadante et navigante habitante in S. Pietro di Castello apresso S. Joseph (ASV, NT, b. 44, br. 419, 1552); Nicolò Buchia mercadante della contrada S. Severo (NT, b. 413, br. 355, 1557); Damian de Nicolò Lovo de Cataro mercante de S. Zuane Novo (NT, b. 209, br. 153, 1556); Demetrio Spizarich bazarioto de contrada S. Martino (NT, b. 876, br. 684, 1502); Antonius de Stagno bazarioto de contrada S. Maria Formosa (NT, b. 270, br. 95, 1508).

³² Primjerice: Stefano da Petro de Marcovichi bazarioto de contrada S. Mauritiis (ASV, NT, b. 887, br. 43, 1529); Iohannes de Spalato aurifex et mercator de confinio S. Benedicti (ASV, NT, b. 958, br. 3, 1516); Paulus de Spalato strazarius de confinio S. Juliani (ASV, NT, b. 876, br. 586, 1478); Simeonis mercatoris de Spalato de contrada S. Vitalis (NT, b. 42, br. 52, 1526); Rado de Cataro lignariol de S. Moisè (NT, b. 877, br. 707, 1478).

³³ Primjerice: Paolo de Gregorio de Bossina mercante habitante in Venezia nella contrada de SS. Apostoli (ASV, NT, b. 962, br. 378, 1584); Alvise da Brazza condam Andrea frutariol al Ponte di Canareggio, casa sua solita habitazione in contrada S. Geremia (NT, b. 908, br. 5, 1679); Agustino Botto de Nona mercante de panne de seda della contrada S. Marcilian (NT, b. 405, br. 773, 1646); Piero condam Zuane Polonich mercante di lana de contrada S. Gervasio et Protasio (NT, b. 72, br. 205, 1622).

mjesto u strukturi njihova stanovanja i obavljanja temeljne profesionalne djelatnosti, predjel Castello više nije pretežito mjesto njihova bilježenja u mletačkim vrelima. Sve češće su zastupljene trgovački nadaleko poznate četvrti u predjelu S. Marco, a do tada mnogo slabije zastupljeni predjeli Cannaregio i Dorsoduro dobivaju puno veću ulogu kao mjesta prebivanja iseljenih trgovaca. Pri tom su, s obzirom na pripadnost određenoj trgovačkoj djelatnosti, primjetne znatne razlike glede njihova odabira mjesta stanovanja i djelovanja. Tako su trgovci rabljenom robom (*strazzaroli*) najučestalije prisutni u predjelima Castello (u Calle delle Rasse, u Corte nuova a S. Maria Formosa te u župi S. Antonio), S. Marco (u župama S. Luca, S. Paternian i S. Samuele), ali i u predjelu S. Polo (župe S. Polo i S. Tomà).³⁴ Župe S. Moisè (predjel S. Marco) i S. Cancian (predjel Cannaregio) najučestalija su mjesta djelovanja hrvatskih trgovaca ogleđalima (*specchieri*)³⁵, a trgovci tkaninama (*marzeri*) su koncem 16. i u 17. stoljeća zabilježeni u četiri mletačka predjela, a - zanimljivo je naglasiti - nijedan nije Castello.³⁶ Raspršenost hrvatskih trgovaca, poglavito onih koji su osnovnu djelatnost povezivali s obrtom, potvrđuje i pogled na mjesta djelovanja proizvođača i trgovaca tjesteninom (*frittoleri*). Osim povremene prisutnosti u Castellu (u župama S. Maria Formosa i S. Provolo), osobito učestalo bilježimo ih u središnjim župama predjela S. Marco (S. Maria Zobengho, S. Maurizio) i Cannaregio (župe S. Foscha, S. Felice, S. Cancian, S. Marcilian) te (u manjem broju) i u perifernom predjelu S. Croce (u župi S. Maria Mater Domini).³⁷

Prethodno navedeni podaci pokazuju da su trgovci podrijetlom s istočne obale Jadrana učestalo prisutni u svakodnevlju hrvatske iseljeničke zajednice u razdoblju njezine najснаžnije prisutnosti u Mlecima (15.-16. stoljeće). Mjesta stanovanja tada su najčešće župe u predjelu Castello - stoljetnoj jezgri obitavanja hrvatskih useljenika. Međutim, u razdoblju kad iseljenički priljev opada i zajednica gubi prvotnu homogenost, trgovci sve manje postaju njezinim sastavnim dijelom, sve više djelujući isključivo prema potrebama obavljanja svoje temeljne profesije. Mjesto njihova stanovanja raspršeno je diljem gradskih četvrti, čime je, u konačnici, bio ubrzan njihov proces prilagodbe novoj sredini, ali i venetizacije i potpunog iščeznuća spomena na matično nacionalno podrijetlo.

Novac, kuće, zemljišta: gospodarske mogućnosti i standard hrvatskih trgovaca

Hrvatski trgovci ubrajali su se u elitniji, gospodarski imućniji dio našega prekojadranskog iseljeničtva. Njihovo poduzetničko djelovanje obuhvaćalo je sve važnije luke i gradove diljem jadranskog i sredozemnog priobalja, pri čemu su - u sklopu njihova razgranatog pomorsko-trgovačkog djelovanja - Mleci imali osobito zapaženo mjesto. Oporuke i inventari ove skupine hrvatskih pomorskih poduzetnika stoga su prvorazredan izvor o opsegu i dometima njihova poslovanja, poslovnim sudrugovima i kapitalu, ali i o materijalnoj kulturi i društvenom statusu koji je bio određen razinom njihove imućnosti. Oporučni navodi upućuju na iznimno velike gospodarske mogućnosti hrvatskih trgovaca. Novčani iznosi koji se podjeljuju članovima obitelji i rodbine, prijateljima i duhovnim osobama te vjerskim ustanovama u Mlecima i domovini, iznimno su veliki i odskaču od prosjeka ostalih pripadnika hrvatske zajednice. Jednako tako, mirazi koji su pripadali njihovim suprugama iznosom i vrijednostima upućuju da su trgovci sklapali brakove s kćerima iz uglednijih domaćih ili talijanskih (mletačkih) obitelji te da su se i prema ovoj sastavnici smatrali znatno imućnijim dijelom zajednice. Tako, primjerice, novčani iznosi koje putem legata članovima obitelji i crkvenim ustanovama

³⁴ ASV, *Arti. Arte dei strazzaroli*, b. 708. i 709.

³⁵ ASV, *Arti. Arte dei specchieri*, b. 703.

³⁶ Spominju se u predjelima S. Marco (župa S. Paternian), Cannaregio (župa SS. Apostoli), Dorsoduro (župa S. Agnesa) i S. Croce (župa S. Cassiano). Vidi: ASV, *Arti. Arte dei marzeri*, b. 397.

³⁷ ASV, *Arti. Arte dei frittoleri*, b. 153.

podjeljuju trgovci Pavao Grgurov iz Kreševa, Rado Paštrović, Ivan Petrov s Visa, hrvatski plemić Ivan Perušić ili Kotoranin Stjepan Tartaro, iznose više od 1000 dukata po svakoj oporuci.³⁸ Miraz Lukrecije, supruge kotorskog trgovca Damjana Love iznosio je znatnih 500 dukata, a 300 dukata bio je miraz koji je u brak s Mihovilom iz Kotora donijela njegova supruga Katarina.³⁹ Prihode koje većina sitnoimućnih hrvatskih iseljenika nije mogla niti zamisliti imao je i senjski trgovac Petar, koji je svojoj kćeri Heleni podario čak 600 dukata miraza.⁴⁰

Hrvatski trgovci posjedovali su u Mlecima vlastita prodajna mjesta, radionice za izradbu određene vrste robe (koju su potom prodavali samostalno ili putem prekupaca), ali i manja plovila (*barche*) kojima su obavljali prijevoz robe duž mletačkih kanala i lagune. Primjerice, Helena Boico iz Kotora, supruga imućnog poduzetnika Stjepana Tartara, spominje (pored velikih novčanih svota kojima samostalno raspolaže) prihode od prodajnih mjesta u trgovački najprometnijem dijelu gradskoga središta (kod S. Marca) te ih ostavlja samostanu S. Lorenzo.⁴¹ *Frutariol* Damjan Mihovilov iz Kotora ostavlja svoju trgovinu voćem (*bottega di fruttaria*) nećaku Bernardinu, a rapski trgovac drvom Luka Jurjev ostavlja supruzi Jakomini dio prihoda od prodaje jedne *barcha grande*.⁴²

Brojni trajno iseljeni trgovci često su u novoj domovini stjecali (katkada i nasljedstvom ili mirazom svojih supruge) nekretnine. Bile su to kuće i tereni u samim Mlecima⁴³, a često i zemljišni tereni izvan užega gradskog okružja (na području mletačke terraferme). Tako je Stjepan Tartaro vlasnik imanja (*terre, case, botegha*) u mjestu Ponte di Brenta (Padovanska provincija) te ih dariva nećaku Zanettu, koji ih nikad ne smije prodati ili na bilo koji način otuđiti. Ukoliko Zanetto umre bez potomaka, posjed pripada Stjepanovom bratu Iliji i njegovim sinovima, koji su, zajedno sa Zanettom, ujedno i ravnopravni (*per mita*) suvlasnici Tartarova stočnog fonda (*bestiami in Padoana*)⁴⁴. Zemljišne posjede u predjelu Roncha (Ronchi) kraj mjesta Piombino Dese (Padovanska pokrajina) imao je imućni kotorski trgovac i poduzetnik Damjan Lovo. Posjed je iznosio znatnih 17,5 kampa, a uključivao je i kuću, gospodarske zgrade, mlin, bunare te druge pridružene agrarne površine.⁴⁵ Posjedom u bližoj mletačkoj okolici (Valle di Jesolo) raspolagao je i bogati trgovac viškoga podrijetla Ivan Petrov. Oporućnom voljom posjed je trebao pripasti supruzi Isabeti, a nakon njezine smrti (budući da nisu imali potomaka) posjed je pripao Ivanovim mletačkim poznanicima⁴⁶. U dva primjera zabilježeni su i posjedi koje su u miraz donijele Mlećanke, supruge hrvatskih trgovaca. Tako Marija Manzoni, supruga ninskog trgovca suknom Agostina Botte u svojoj oporuci spominje vinograd u mjestu Ortona te ga dariva nećaku Francescu, a Vittoria, supruga kreševskog trgovca Pavla Grgurova, na osnovi obiteljskog naslijeđa raspolagala je posjedom u mjestu Este (Padovanska pokrajina).⁴⁷

Inventari hrvatskih trgovaca, pohranjeni u mletačkom Državnom arhivu, izravna su potvrda i posvjedočenje o njihovoj pokretnoj i nepokretnoj imovini. Raščlamba sadržaja inventara otkriva nam gospodarski status (imućnost) oporučitelja, materijalnu kulturu i način života, sklonosti i svakodnevne navike. Osim podataka o pokretnoj i nepokretnoj imovini, inventari trgovaca redovito donose i dragocjene podatke o kapitalu, novčanim приходima, dugovima i po-

³⁸ ASV, NT, b. 962, br. 378, 1584; NT, b. 44, br. 419, 1552; NT, b. 209, br. 283, 1549; NT, b. 777, br. 241, 1527; NT, b. 1200, br. 150, 1514.

³⁹ ASV, NT, b. 209, br. 153, 1556; NT, b. 272, br. 778, 1511.

⁴⁰ ASV, NT, b. 95, br. 195, 1548.

⁴¹ ASV, NT, b. 190, br. 225, 1530.

⁴² ASV, NT, b. 1224, br. 48, 1551; NT, b. 507, br. 35, 1573.

⁴³ Primjerice, trgovac voćem Damjan iz Kotora spominje kuću i skladišta u predjelu Dorsoduro (župa S. Nicolò) te ih oporučno ostavlja članovima obitelji i bliskim prijateljima (ASV, NT, b. 1224, br. 48, 1551).

⁴⁴ ASV, NT, b. 1200, br. 150, 1514. Usporedi i: Čoralić 2001, 144-145.

⁴⁵ ASV, NT, b. 209, br. 153, 1556. (Čoralić 2001, 145).

⁴⁶ ASV, NT, b. 209, br. 283, 1549. (Čoralić 2001, 146-147).

⁴⁷ ASV, NT, b. 405, br. 773, 1646; NT, b. 49, br. 569, 1599. (Čoralić 2001, 146).

traživanjima. U ovom razmatranju možemo, barem kao ilustraciju, izdvojiti tri inventara koji svojim opsegom i sadržajnošću podataka izravno osvjetljavaju život i djelovanje hrvatskih trgovačkih poduzetnika u Mlecima. Prvi inventar pripada dubrovačkom pjesniku, izdavaču knjiga i trgovačkom poduzetniku Marinu Battitorreu (1554.-1609.).⁴⁸ Obuhvaća popis Marinove imovine pohranjene u njegovoj kući u župi S. Stin (predjel S. Polo). Napisan je neposredno nakon Battitorreove smrti, 18. srpnja 1609.⁴⁹ Battitorre se u uvodu navodi kao dubrovački plemić (*nobile di Ragugia*), koji je kao trgovac nastanjen u Mlecima. Inventar pokretnih dobara sastavljen je na zahtjev njegova sina Marina Battiste, koji je bio nazočan popisivanju imovine u svoje i ime ostale braće. Popis dobara sadrži imovinu uobičajenu za društveni ugled, imovne mogućnosti i status bogatijih trgovačkih obitelji. Pokretnine su grupirane prema pojedinim prostorijama u kući i vrstama predmeta koji se ondje zatiču. Najbrojniji su predmeti koje susrećemo u većini sličnih inventara onoga doba: različiti dijelovi namještaja (kreveti, stolovi, stolice, ormari, škrinje i sl.), odjeća i obuća (redovito opisane s obzirom na vrstu, tkaninu i boju), posteljina, posuđe i pribor za jelo (posebice srebrenina) te brojni, danas značenjem i uporabom gotovo zaboravljeni predmeti korišteni u svakodnevnim kućanskim poslovima prošloga vremena. Kao imućan trgovac Battitorre je posjedovao i veće količine sukna i različitih tkanina za izradbu odjeće te nekoliko svitaka knjiga ručno uvezanih, čije nam naslove popisivači inventara, na žalost, ne donose. Poblize o vrsti knjiga govori se tek u jednoj bilješci inventara, gdje se izričito navode knjige *lascivi et volgari*, ukupno 253 primjerka različitog formata i uveza. Od umjetničkih i ukrasnih predmeta izdvajaju se slike sakralnog (prikazi Blažene Djevice Marije, Sv. Franje Paulskog, Sv. Jeronima, Sv. Spasa, Marije Magdalene, Ecce homo) i svjetovnog (Judita, ciparska kraljica, Sedam slobodnih vještina) sadržaja. Među slikama navode se i portreti samog Marina, njegove supruge i ujaka, vjerojatno pjesnika Mihe Monaldija. Naposljetku, od ostalih predmeta umjetničkog obrta izdvajaju se dijelovi vojničke opreme (mač, ogledala, razni svijećnjaci i svjetiljke, sat i križ od slonovače. Na kraju inventara popisana su i neka potraživanja i dugovi od osoba s kojima je Marino Battitorre održavao različite trgovačke i poslovne veze. Među njima se, osim talijanskih trgovaca, spominje i nekoliko Dubrovčana iz istaknutih plemićkih i građanskih obitelji (Gučetić, Sagre, Ziliati). Iako inventar tek pomanje upućuje na Battitorreovu djelatnost i nastojanja oko izdavanja knjiga u Mlecima, ovaj je izvor zanimljiv prilog poznavanju meduodnosa gospodarskih i kulturnih spona između dviju jadranskih obala.

Iz 1647. godine potječe inventar pokretne imovine dubrovačkog trgovca imenom *Giovanni Pech*.⁵⁰ Njegova se kuća nalazila u elitnoj četvrti uz Canal Grande, u župi S. Luca, u središnjem predjelu S. Marco. Podroban opis prostorija Pechove kuće otkriva nam raznovrsno trgovačko poslovanje iskazano posjedovanjem brojnih stranih novčanih valuta (razne vrste dubrovačkih, talijanskih i ugarskih moneta). Slijedi podroban pregled raznovrsnog posuđa, pokućstva, posteljine, odjeće (uglavnom muške), među kojom se izdvajaju odijela od skupog sukna, izrađena *alla veneziana*, *alla spagna* ili *alla turchese*. Sliku o materijalnoj kulturi, potrebama, navikama i ukusu dubrovačkoga trgovca upotpunjuje i pregled niza predmeta umjetničkog obrta (relikvijari, svijećnjaci, satovi, ogledala, raznovrstan nakit, oružje) te oko 40-50 slikarskih djela nabožnog (izdvajaju se, primjerice, ovi motivi: Ecce Homo, Blažena Djeвица Marija, Sv. Petar, Sv. Katarina, Sv. Jeronim, Sv. Toma, Sv. Katarina Sijenska, Sv. Josip i brojni drugi) i svjetovnog (razni portreti, krajobrazi, portret Giovannia Pecha i dr.).

Treći inventar (iz 1786. godine) pripada trgovcu Petru, odvjetku istaknute peraške trgovačko-kapetanske obitelji Đurović.⁵¹ Tijekom 18. stoljeća, kada bokeljsko brodarstvo dostiže svoj vr-

⁴⁸ Sažet životopis Marina Battitorrea usporedi u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. I., Zagreb, 1983., 533-534. (tekst: N. Beritić). Usporedi i: L. Čoralić, *Mletački prilog životopisu dubrovačkog izdavača i pjesnika Marina Battitorrea*, u: *Hrvatsko-talijanski književni odnosi* (zbornik), sv. VI., Zagreb, 1997., 61-76; Čoralić 2001, 331.

⁴⁹ ASV, Giudici di petizion. Inventari, b. 344.

⁵⁰ ASV, Giudici di petizion. Inventari, b. 360.

⁵¹ ASV, Giudici di petizion. Inventar, b. 482, br. 6.

hunac, obitelj Đurović ubrajala se među vodeće bokeljske i hrvatske poduzetničke rodove u Mlecima. Imućni i ugledni po društvenom statusu, Đurovići su bili aktivni članovi hrvatske bratovštine Sv. Jurja i Tripuna, a svojim su novčanim prinosima podizali opću gospodarsku razinu hrvatske zajednice. U prvom dijelu inventara sadržan je pregled Đurovićeve pokretne imovine pohranjen u njegovoj trgovačkoj *botteghi* na Rivi degli Schiavoni u župi S. Provolò. Zabilježeni su brojni podaci o Petrovu trgovačkom i kreditno-novčarskim poslovanju, iskazani opsežnim popisom hrvatskih i mletačkih trgovaca koji su s njime ostvarivali dio razgranate trgovačko-pomorske djelatnosti duž Jadrana i Sredozemlja.⁵² Među brojnim uporabnim predmetima (vage, bačve, posude, sanduci, vreće i slično), u *botteghi* je pohranjena i trgovačka roba koju je Petar Đurović uvezio iz dalmatinsko-bokeljskih krajeva i potom prodavao u svojoj radnji na "Hrvatskoj obali" (sir, pršuti, usoljeno meso i riba, svijeće i dr.). Gotovo ista vrsta trgovačke robe pohranjena je i u Đurovićevo skladište (*magazeno*), smještenom nedaleko od trgovine, u župi S. Giovanni Nuovo. Potom slijedi popis osobne imovine Petra Đurovića, pohranjene u njegovoj kući u župi SS. Apostoli (predjel Cannaregio) *al Ponte di Barba fruttarol*. Osim uobičajenih predmeta prijeko potrebnih za temeljnu Đurovićevo profesiju (brojne bačve, posude, sanduci, vreće i sl.), inventar bilježi pokretnu imovinu karakterističnu za interijer mletačkih trgovaca 18. stoljeća (pokućstvo, kuhinjski predmeti, slike, predmeti umjetničkog obrta, nakit, zlatnina i srebrenina te brojna odjeća Petra Đurovića, njegove supruge Pasque i njihove djece).

Prethodna raščlamba zacijelo ne može pružiti sveobuhvatan uvid u opsežnost i raznovrsnost djelovanja hrvatskih trgovaca u gradu na lagunama. Ipak, podaci koje doznajemo iz oporuka i inventara, dodatan su prilog poznavanju njihova svakodnevlja i materijalne kulture. Podaci o novčanom kapitalu, posjedima i osobnoj imovini trgovaca poput Stjepana Tartara, Ivana Petrova iz Visa, Pavla Grgurova iz Kreševa, Petra Đurovića iz Perasta ili Marina Battitorrea iz Dubrovnika, zorno su posvjedočenje njihove iznimne uspješnosti i ugleda koji su uživali među pripadnicima hrvatske iseljeničke zajednice, ali i u mletačkom društvu u cjelini.

Život sa sunarodnjacima: obitelj, prijateljstva i poslovne veze

Osnovne krugove svakodnevnog života hrvatskih trgovaca u Mlecima, poglavito onih koji su ondje bili trajno nastanjeni - činile su njihove obitelji, rodbina, prijatelji i poznanici. Raščlamba oporučnih podataka, kao glavnog vrela za odgovor na ovo istraživačko pitanje, zorno pokazuje da se većina trgovaca nalazila u braku (razlog tome je i pisanje oporuka u zrelijoj ili starijoj životnoj dobi). Podaci o podrijetlu njihovih supruga najčešće su vrlo oskudni te ga se najčešće ne može podrobnije utvrditi. Ipak, pouzdajući se u rezultate raščlambe bračnog statusa ostalih pripadnika hrvatske zajednice u Mlecima, među kojima je zapažen primjetan broj brakova sa sunarodnjakinjama/sunarodnjacima, možemo pretpostaviti da su supruge nemalog broja naših trgovaca potjecale s hrvatske obale Jadrana.

Legati hrvatskih trgovaca upućeni najbližim članovima obitelji ne pokazuju veća odstupanja u odnosu na istovrsne pokazatelje izražene prigodom izricanja posljednje volje drugih pripadnika naše iseljeničke zajednice. Supruge (često uz odredbu obdržavanja udovištva) i djeca (poglavito sinovi) najčešći su izvršitelji posljednjih oporučiteljevih odredbi te ujedno i glavni nasljednici njihovih sveukupnih dobara. Dodatnim oporučnim odredbama suprugama se jamči iznos njihova miraza, a neudatim se kćerima unaprijed određuju novčane svote ili predmeti koje će one kao miraz ponijeti u brak. Članovima obitelji namijenjuju se određene novčane svote, pojedini predmeti iz oporučiteljeve pokretne imovine, ali i nekretnine (kuće, posjedi) stečene višegodišnjim ulaganjem kapitala u stabilan posjed u Mlecima ili njihovoj okolini. Obično su to veće novčane svote te brojniji i vrijedniji predme-

⁵² Primjerice, izrijekom se spominju bokeljski trgovci Krsto Tripković i Adam Tomić.

ti, što je dodatan dokaz da ovu skupinu oporučitelja možemo držati gospodarski imućnijim dijelom iseljeničke zajednice.⁵³

Čest spomen sunarodnjaka u oporukama trgovaca svjedoči o njihovoj trajnoj prožetosti s životom iseljene zajednice. Hrvatski iseljenici iz raznih krajeva i gradova susreću se u njihovim oporukama kao izvršitelji, svjedoci pri sastavljanju i ovjeri oporuka, kao obdarenici dijelom oporučiteljeve imovine te kao poslovni sudrugovi od kojih se traže određena potraživanja ili naplate. Niz konkretnih primjera to zorno potvrđuje. Spomen sunarodnjaka zabilježen je i prigodom imenovanja izvršitelja oporučiteljeve posljednje volje. Tako je, primjerice, Nikola s poluotoka Luštica izvršitelj oporuke pomorsko-trgovačkog poduzetnika Rade iz Paštrovića, a istu obvezu u oporuci Nikole Buće preuzima Pavao Šibenčanin.⁵⁴ U svojstvu svjedoka pri ovjeri oporučnog spisa vrela bilježe Stjepana Marinova Kolića (u oporuci kreševskog trgovca Pavla Grgurovog) i tkalačkog majstora Ivana Bartolova Saperčića (u oporuci trgovca vunom Petra Polonića).⁵⁵ Petnaest dukata naknada je koju Rade Paštrović daruje Nikoli iz Luštice za preuzetu obvezu izvršavanja oporuke, a šest je dukata i dio odijeljene nagrada koju za dugogodišnju službu stječe *famulo Stephano da Segna*, sluga senjskog trgovca drvom Jakova.⁵⁶ Bogatstvom i raznovrsnošću konkretnih primjera povezanosti i suradnje naših iseljenika u novoj domovini izdvaja se oporučni spis hrvatskog plemića, trgovca suknom Ivana Perušića. Oporuku pohranjuje u ruke svojih prijatelja Ivana Novakovića i Petra Malića, koji se zajedno s imenovanim izvršiteljima (svećenik Ivan Kašić s Paga te rođak Franjo Babić) trebaju pobrinuti za pravodobno i točno izvršenje svih napisanih legata. Nabrajajući, potom, ostavštine bliskim prijateljima iz domovine, Ivan spominje Andriju, sina krbavskog kneza Ivana (*Andree comitis Johannis de Corbavia*) te mu namjenjuje *meum balistium alligatum in anello auri*. Slugi Lacku poklanja deset ugarskih zlatnika, a dobit od prodaje dijela imovine upućuje za nadoknadu duga Ivanu Novakoviću te za legat Petru Maliću. Znatnu svotu od 130 dukata daruje Ivanu Lipsanoviću te na posljetku - imenujući glavne nasljednike svoje imovine - izrijeком navodi i spomenute izvršitelje oporuke Petra Malića i Ivana Novakovića. Čini se da trgovac Ivan Perušić nije poznao talijanski jezik jer se kao prevodilac (uz ostale svjedoke - šibenskog plemića Jurja Dragojevića i Pavla Skarića) spominje *Zorzi fu Zuanne Mogorich de Sebenico interprete*. U dodatku oporuke (kodicilu) istog oporučitelja, nastalom tri mjeseca kasnije, uglavnom se potvrđuju prethodno navedeni legati. Kao prevodioci spominju se Antun Kršinić (*interprete jurato*) i Luka pok. Luke Kadrić (*interprete*), a kao treći svjedok spominje se vikar paške crkve Marko Lovrin.⁵⁷

Hrvatski trgovci često su zabilježeni i u oporukama koje su pisali drugi pripadnici iseljeničke zajednice. U njima se trgovci spominju kao izvršitelji ili svjedoci oporučnog spisa⁵⁸, kao

⁵³ O imućnom statusu većine trgovaca svjedoče potanko opisani legati u njihovim oporukama. Tako, primjerice, bogati viški poduzetnik Ivan Petrov ostavlja supruzi Isabetti, pod uvjetom da trajno ostane u udovištvu, 600 dukata miraza, cjelokupnu pokretnu imovinu i dragocjenosti, kao i posjed u Valle di Jesolo. Najveći dio novčane dobiti, stečene opsežnim trgovačkim poslovanjem proteklih godina, namjenjuje majci Klari, a nakon njezine smrti svota se raspoređuje između brojnih Ivanovih živućih rođaka (ASV, NT, b. 209, br. 283, 1549). Primjer imućnog trgovca zasigurno je i Pavao Grgurov iz Bosne, koji svojoj supruzi Viktoriji (takoder uz uvjet održavanja udovištva) ostavlja 1500 dukata (NT, b. 962, br. 378, 1584).

⁵⁴ ASV, NT, b. 44, br. 419, 1552; NT, b. 413, br. 355, 1557.

⁵⁵ ASV, NT, b. 962, br. 378, 1584; NT, b. 72, br. 205, 1622.

⁵⁶ ASV, NT, b. 44, br. 419, 1552; NT, b. 734, br. 41, 1495.

⁵⁷ ASV, NT, b. 777, br. 241. (5. IX. 1527. i 20. XII. 1527).

⁵⁸ Primjerice, *Luca de Pastrovichio bazariotus* izvršitelj je oporuke Damjana Alegretova iz Paštrovića, a istu dužnost obnaša *Gasparo de Zuane de Cataro drapier* u oporuci Stjepana Milevića iz Kotora. *Helia condam Draganis de Curzola mercatoris* svjedok je oporuke Katarine, udovice zadarskog mornara Tome, a *Victor de Antivari drapier* oporuke Novela Mihovilova iz Kotora (ASV, NT, b. 1084, br. 208, 1505; NT, b. 578, br. 325, 1542; NT, b. 958, br. 167, 1500; NT, b. 968, br. 391, 1527).

obdarenici dijelom oporučiteljeve imovine te kao osobe od kojih se potražuje određena novčana svota.⁵⁹

Prethodni podaci tek su isječak iz sadržajem bogatih navoda koji potvrđuju intenzivnost komunikacije između pripadnika hrvatske iseljeničke zajednice u Mlecima. Trgovački poduzetnici najrazličitije vrste djelovanja i opsega poslovanja, iako često nisu stalni žitelji grada na lagunama, svojom su učestalom povezanošću s ostalim sunarodnjacima, vrijedan dokaz o duboko prožetom osjećaju zajedništva i jedinstvenosti iseljenika iz svih onodobnih hrvatskih zemalja.

Vjerski život. Odnos prema mletačkim crkvenim ustanovama i duhovnim osobama

Hrvatski trgovci u Mlecima svojim su vjerskim životom, kao i odnosom prema tamošnjim crkvenim ustanovama i duhovnim osobama, potpuno slijedili običaje svih onovremenih katoličkih žitelja grada na lagunama. Podaci o tome sadržani su u dijelu njihovih oporuka koji govore o odabiru posljednjeg počivališta, o vrstama i broju misa zadušnica, svećenicima koji obavljaju službu Božju pri posljednjem ispraćaju, zavjetima hodočašća te darivanju crkvenih ustanova i duhovnih osoba. Podaci o odabiru mjesta pokopa u grobnicama mletačkih crkava sadržani su poglavito u oporukama onih trgovaca koji su bili trajno (ili dugi niz godina) nastanjeni u Mlecima. Sukladno predjelu njihova prebivanja (Castello), grobnice u tamošnjim župama najčešće su mjesto koje naši oporučitelji odabiru za svoje posljednje počivalište. Prednjače grobnice u franjevačkoj crkvi S. Francesco della Vigna i crkvi S. Lorenzo, a u pojedinačnim primjerima spominju se i druge važne i uz povijest hrvatskoga iseljništva učestalo vezane crkve predjela Castello (S. Biagio, S. Giovanni in Bragora, S. Severo, S. Zuanne Polo i dr.).⁶⁰ Crkve odabrane za sahranu oporučitelja najčešće su i mjesto održavanja misa zadušnica u spomen na pokojnika i njegove pretke, pri čemu se katkada izrijekom određuje novčana svota koja će se dotičnoj crkvenoj ustanovi darovati za pogrebne troškove (poglavito za podizanje grobnice - *pro sepultura*)⁶¹ i služenje misa. Iako ne toliko učestalo kao u drugih hrvatskih iseljenika, u oporukama trgovaca bilježimo i odredbe kojima se jedna ili više povjerljivih osoba upućuje na hodočasničko putovanje u neko od glasovitih vjerničkih stjecišta (Asiz, Rim, Santiago de Compostela).⁶² Odredbe koje se odnose na darivanje vjerskih

⁵⁹ Zuanne Cosazza nobil huomo: Lasso Antonio della Lesina marcante de vin un baril de vin (ASV, NT, b. 67, br. 173, 1598); Matheus de Flumine condam Jacobi Jacominich: Dimitto libras 16 Andree mercario de Flumine (NT, b. 191, br. 525, 1521). U podužem popisu dužnika kotorskog plemića Bože Bisantija spominju se i nasljednici tada već pokojnog dubrovačkog trgovca Luke Dimitrija (NT, b. 280, br. 590, 1564).

⁶⁰ Damianus Lovo de Cataro: ... sepolto a S. Francesco Vinea nella archa che ho fatto e dove sono osse de miei fio-li (ASV, NT, b. 209, br. 153, 1556); Matheus de Sagabria: Si decessem Venetiam volo sepeliri apud S. Johannis Bragore (NT, b. 100, br. 1, 1446). Osobito je iscrpna odredba hrvatskog plemića Ivana Perušića koji za svoje posljednje počivalište odabire kapelu Sv. Katarine u crkvi S. Francesco della Vigna. Određuje da se u toj kapeli načini njegova grobnica *super quo sculpto faciat meo nome et prout dictos meos commissarios melius videbit et super imponatus una bandiera nigra in qua bandiera sit poste mea archa et in ipsa capela imponatus una pillia iuse solitum in qua veneratus acquia sancta* (NT, b. 777, br. 241, 1527).

⁶¹ Trajni spomen grobnice jednog hrvatskog trgovca zabilježen je u crkvi S. Severo. Grobnicu je oporučnom odredbom dao podići Kotoranin Stjepan Tartaro, a nadgrobni natpis glasi: *STEPHANI TARTARI CADAVER HIC IACET QVI HOC SIBI VIVENS DEDICAVERAT OPVS CONSORTIQ[ue]l. NEPOTTI AC HAEREDIBVS SVIS ANIMAMQ[ue]l. DEO HVC REDDITVRIS OSSA. OBITT / IIII NONAS / SEPTEMB / M.D.XIX* (Ovdje leže posmrtni ostaci Stjepana Tartara koji je ovo djelo još za života posvetio sebi, supruzi, nećaku i svojim baštinicima, koji će ovdje Bogu ostaviti kosti. Umro je 2. rujna 1519.). Usporedi: A. Cicogna, *Delle iscrizioni veneziane*, sv. III, Bologna, 1983. (pretisak izdanja iz 1830.), 101; L. Čoralić, "In memoriam aeternam": *nadgrobni spomenici Hrvata u Mlecima*, Kolo. Časopis Matice hrvatske, god. X., br. 1, Zagreb, 2000. (koautor: B. Nikšić), 22-23.

⁶² Staphano Tartaro: Item lasso chel sia mandato una bona persona alli perdoni et visitatione de Roma e Asisi (ASV, NT, b. 1200, br. 150, 1514); Andrea de Segna lignariol: ... mittere una persona a S. Jacomo de Galizia (NT, b. 1136, br. 12, 1465).

ustanova u Mlecima također bitnije ne odudaraju od uobičajenih želja većine hrvatskih prekojadranskih iseljenika. Najčešće se stoga obdaruju crkve i samostani smješteni u neposrednoj blizini prebivanja oporučitelja (Castello), a učestalošću spominjanja nešto se više izdvajaju crkve S. Lorenzo, S. Francesco della Vigna, S. Severo i S. Domenico.⁶³ Neki od tih legata upućeni su uz obvezu služenja misa zadušnica u spomen na oporučitelja, a katkada se navodi namjena darovanog novca (za gradnju i uređenje crkve - *pro fabrica*).⁶⁴ Osim novčanih svota, u manje primjera darivaju se i predmeti umjetničkog obrta, ali i slikarska djela.⁶⁵

Slični pokazatelji zabilježeni su i u darivanju mletačkih bratovština. Najčešće su to bratimske udruge ustrojene prema njihovoj teritorijalnoj (župnoj) pripadnosti te stoga prednjače bratovštine smještene u crkvama predjela Castello. Osim navedenih, u oporukama hrvatskih trgovaca spominju se i obdaruju neke poznatije i članstvom "elitnije" mletačke udruge (Velika bratovština / Scuola grande S. Marco, S. Roco, Madonna della Misericordia).⁶⁶ Trgovci poglavito obdaruju najpoznatije mletačke hospitale i u oporukama najčešće spominju ustanove karitativnog obilježja (Madonna della Pietà, SS. Giovanni e Paolo, degli Incurabili, S. Antonio).⁶⁷ Iako rjeđe, u oporukama su katkada zabilježeni i navodi kojima se *pro pias causas* darivaju mletački siromasi (*poveri*).⁶⁸

U obdarivanju mletačkih vjerskih ustanova važno mjesto pripada i tamošnjim duhovnim osobama. Svećenici mletačkih župnih crkava i redovnici tamošnjih samostana spominju se u oporučnim odredbama hrvatskih trgovaca kao izvršitelji posljednje oporučiteljeve želje, kao svjedoci pri ovjeri oporučnog spisa te kao obdarenici dijelom njihove imovine. Prednjače duhovne osobe koje svoju svećeničku službu obnašaju u crkvama Castella, a vrijedno je spomenuti da se među njima bilježe i svećenici hrvatskoga podrijetla, privremeno ili trajno nastanjeni u gradu na lagunama. Njima se, u znak višegodišnjeg prijateljstva i kao nadoknada za vršenje službe Božje u spomen na pokojnika, dariva dio oporučiteljeve imovine.⁶⁹

Oporuke hrvatskih trgovaca u Mlecima svjedoče o njihovoj potpunoj uklopljenosti u sve temeljne oblike vjerskog života u novoj sredini. Pripadajući nedjeljivoj cjelini mletačkih katoličkih vjernika, naši se trgovački poduzetnici nisu bitnije izdvajali. Ipak, za naše istraživanje posebno su zanimljivi navodi koji potvrđuju već više puta izrečenu konstataciju o njihovim

⁶³ Primjerice, Stjepan Tartaro ostavlja crkvi S. Lorenzo 300 dukata, isplaćenih u iduće tri godine (ASV, NT, b. 742, br. 58, 1513), a njegova supruga Helena Boico namijenjuje prihod od trgovine kraj Piazza S. Marco crkvama S. Lorenzo i S. Severo (NT, b. 190, br. 225, 1530). Trgovac Ivan Perusić poklanja crkvi i samostanu S. Francesco della Vigna 750 malih libara i sukno za izradu svećeničkog ruha (NT, b. 777, br. 241, 1527).

⁶⁴ Stephano Tartaro: Item lasso alla fabrica della giesia de la S. Maria de Loreto ducati 4. Item lasso alla fabrica della giesia de S. Fantin ducati 4 (ASV, NT, b. 1200, br. 150, 1514); Antonius de Stagno bazarioto: Item lago fabricae ecclesie S. Marie Formose et Scolae Corporis Christi eisdem ecclesie meam vestituram mihi restate et spetate a camera armamenti super galea domini Johanni Francisci Baxadena et domini Antonii de Chucipero (NT, b. 270, br. 95, 1508).

⁶⁵ Primjerice, Vittoria, udovica bosanskog trgovca Pavla Grgurova, određuje da se prodaju sve slike koje posjeduje, izuzev jedne Madonna Greca, koju daruje crkvi S. Giobbe (ASV, NT, b. 49, br. 569, 1599).

⁶⁶ ASV, NT, b. 127, br. 674, 1526; NT, b. 405, br. 773, 1646; NT, b. 742, br. 58, 1513.

⁶⁷ Primjerice: Paolo de Gregorio de Bossina: Item lasso alli hospedali de S. Zuane Polo et Incurabili ducati tre per uno et alle monache convertide ducati cinque (ASV, NT, b. 962, br. 378, 1584); Nicolò Buchia: Lasso alli hospedali della Pietà, Incurabili et S. Zuane Polo lire 5 per ospedal che vengono accompagnar il mio corpo (NT, b. 413, br. 355, 1557); Paulus de Spalato strazarius: Lasso hospedali S. Antonio lira una (NT, b. 876, br. 586, 1478).

⁶⁸ Zuanne de Vissa condam Pietro: Lavanzo poi delli detti ducati 1000 quallo sarà voglio sia dispensato a poveri per l'anima mia. Il restante sia dispensado per l'anima mia per li miei commissarii a lochi pii... (ASV, NT, b. 209, br. 283, 1549); Antonius de Stagno bazarioto: Residuum dispensari volo amore Dei prout videbitur dictus meos comesarios pro anima mea (NT, b. 270, br. 95, 1508). Zanimljiv je i navod Nikole Buće koji zatvorenicima u mletačkim tammicama daruje pet malih lira (NT, b. 413, br. 355, 1557).

⁶⁹ Primjerice: Jeronim iz Šibenika, svećenik u crkvi S. Severo, svjedok je pri sastavljanju oporuke Isabette, supruge kotorskog trgovca Ivana (ASV, NT, b. 1084, br. 193, 1556). U istoj crkvi djelovao je i svećenik Nikola Kotoranin, kojeg Stjepan Tartaro obdaruje svotom od 12 dukata, uz obvezu služenja misa zadušnica tijekom jedne godine (NT, b. 1200, br. 150, 1514).

velikim gospodarskim mogućnostima, koje su im, mnogo više nego prosječnom sloju hrvatskih useljenika, omogućile veće donacije crkvenim ustanovama i duhovnim osobama. Time su, više nego drugi, mogli pridonositi ukupnom razvoju i obogaćivanju kulturne baštine sredine koju su odabrali za svoju novu domovinu.

Uključenost u hrvatsku bratovštinu Sv. Jurja i Tripuna

Hrvatski trgovci, privremeno ili trajno iseljeni u Mletke, činili su, uz parune i kapetane brodova, najimućniji dio iseljeničke zajednice. Zahvaljujući njihovim znatnim gospodarskim mogućnostima, ali i razgranatim društvenim vezama, hrvatska bratovština Sv. Jurja i Tripuna stekla je zapaženo mjesto među sličnim drugim nacionalnim udrugama u gradu na lagunama.⁷⁰ Solidan gospodarski status udruge uglavnom je bio zasnovan na obilnim darovnicama koje su joj upućivali, najčešće oporučnim odredbama, njezini imućni članovi. U tom kontekstu hrvatskim trgovcima pripada osobito zapaženo mjesto. Tragom arhivske građe rabljene u ovom istraživanju možemo donijeti nekoliko konkretnih podataka koji to zorno potvrđuju. Godine 1556. nastaje oporuka Kotoranina Damjana Love. Iskazujući želju za pokopom u grobnici franjevačkog samostana u Castellu, Lovo izrijeком zahtijeva da u pratnji prigodom posljednjeg ispraćaja njegova tijela sudjeluje i *mia Scuola di San Zorzi di Schiavoni*. Damjan je vlasnik posjeda i gospodarskih zgrada (oko 17,5 padovanskih kampa) u predjelu Roncha (Ronchi) kraj mjesta Piombino Dese (Padovanska provincija). Posjed će prema želji oporučitelja, nakon smrti Damjanove supruge, pripasti u trajno vlasništvo hrvatskoj bratovštini koja se za uzvrat obvezala održavati spomen na darovateljca misama u crkvi S. Francesco della Vigna⁷¹. Uprava udruge potom je posjed raspardelirala na brojne manje čestice te tijekom idućih stoljeća davala u najam tamošnjim obiteljima⁷². Hrvatska bratovština navodi se i u oporuci često spominjanog trgovca Stjepana Tartara. Kotoranin članovima svoje matične udruge ostavlja, da bi sudjelovali u njegovom pogrebu, deset dukata i 12 voštanica od po četiri libre. Tartaro posjeduje i 144 dukata koji pripadaju bratimskoj riznici te nasljednicima određuje da nakon njegove smrti bratovštini izruče cjelokupnu svotu.⁷³ Poput supruge Stjepana, i kotorska plemkinja Helena Boico dariva bratovštinu s deset dukata, ponavljajući istu odredbu u više napisanih oporuka.⁷⁴

Trgovac Ivan Petrov spominje se kao aktivan član nacionalne bratovštine sredinom 16. stoljeća. Obnašajući u nekoliko navrata i dužnost predstojnika bratovštine, Ivan Petrov zaslužan je za sklapanje ugovora bratovštine s mletačkim graditeljem Giovanniem de Zan i kipařom Pietrom da Salò, koji su iste godine podigli novo zdanje sjedišta bratovštine, u kojem se udruga nalazi i danas. U oporuci napisanoj 1549. godine Ivan Petrov imenuje hrvatsku udrugu glavnom nasljednikom svih svojih dobara (novčanih sredstava, nekretnina, potraživanja, pokretne imovine). Bratovština taj imetak stječe nakon smrti Pietra Fiora i njegove supruge Zuanne, koji su izvršitelji oporuke i doživotni uživaoci Ivanove imovine. U trenutku kada bratovština preuzme raspolaganje Ivanovom imovinom, brigu o pravilnoj raspodjeli mora svake godine voditi predstojnik udruge koji se tada zatekne na dužnosti.⁷⁵

⁷⁰ Podrobnije o povijesti Bratovštine vidi: G. Perocco, *Carpaccio nella Scuola di s. Giorgio degli Schiavoni*, Venezia, 1964. (dalje: Perocco 1964.); Isti, *Guida alla Scuola Dalmata dei Santi Giorgio e Trifone (detta San Giorgio degli Schiavoni)*, Venezia, 1984; *Le Scuole di Venezia* (a cura di T. Pignatti), Milano, 1981., 99-118; L. Čoralić, *Bratovština slavenskih doseljenika sv. Jurja i Tripuna u Veneciji. Izvori, historiografija i mogućnosti istraživanja*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, sv. 27, Zagreb, 1994., 43-57; Ista, *Bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima u oporukama hrvatskih iseljenika*, *Croatia christiana periodica*, god. XVIII., br. 34, Zagreb, 1994., 79-98; Čoralić 2001., 215-262.

⁷¹ ASV, NT, b. 279, br. 306, 1558.

⁷² Čestice su 1974. godine prodane zakupnicima posjeda, poglavito brojnim odvjetcima obitelji Sacchetto. Usporedi: M. Giadrossi, *I campi di Piombino Dese*, Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone, sv. 22, Venezia, 1989, 9-32.

⁷³ ASV, NT, b. 742, br. 58, 1513; NT, b.1200, br. 150, 1514; NT, b. 968, br. 442, 1519.

⁷⁴ ASV, NT, b. 391, br. 280, 1525; NT, b. 190, br. 225, 1530; NT, b. 1084, br. 196, 1534.

⁷⁵ ASV, NT, b. 209, br. 283, 1549. Usporedi: T. Vallery, *Giovanni di Pietro, mercante del Cinquecento*, Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone, sv. 5., Venezia, 1972., 16-23.

Trgovci su u članstvo nacionalne bratovštine uključeni tijekom svih prošlih stoljeća. Većina trgovaca, privremeno ili trajno nastanjenih u Mlecima često je obnašala vodeće dužnosti u upravnim tijelima udruge (gastaldi, vikari, dekani, suci, pisari, vijećnici). Svi oblici njihova sudjelovanja u radu bratovštine ne mogu se podrobno predstaviti zbog ograničenosti prostora. Stoga ću, rabeći spise pohranjene u sjedištu udruge (knjiga godišnjih skupština - *Capitolare grande della Scuola dei SS. Giorgio e Trifone*), na primjeru bokeljskih trgovaca u 18. stoljeću pokazati intenzitet udjela hrvatskih trgovaca u upravi bratovštine.

Već i površan pogled na zastupljenost pojedinih dužnosnika u upravnom vodstvu zorno svjedoči o prevazi iseljenika iz Boke. Njihova zastupljenost raste od početka 18. stoljeća te u posljednjim desetljećima opstojnosti Republike dostiže vrhunac. Kontinuitet prisutnosti i obnašanja najviših dužnosti u udruzi posebice su izraženi u primjeru iseljenika iz Kotora - grada s najjačim udjelom u ukupnom hrvatskom prekojadranskom iseljavanju. U svojstvu obnašatelja najviše, predstojničke dužnosti, Kotorani se pouzdano spominju od kraja 16. stoljeća, a svoju najočitiiju prevagu postižu od kraja 17. stoljeća do sredine 18. stoljeća, kada se (često u nizu mandata) kao gastaldi spominju brojni članovi obitelji Galli (Gallo). Osim predstojničke službe, najčešće rezervirane za članove obitelji Galli, istaknuta mjesta u upravi imali su u 17. stoljeću Kotorani Ivan Maria Brunetti i njegov sin Antun te Nikola Scura. Potkraj 17. i tijekom 18. stoljeća prevagu u upravnim tijelima Bratovštine preuzimaju odvjetci istaknutih pomorsko-trgovačkih, kapetanskih i brodarskih obitelji iz bokeljskih naselja Dobrota, Prčanj i Perast. Među njima prednjače dobrotske obitelji gospodarska snaga kojih je upravo tijekom toga razdoblja dostizala vrhunac.⁷⁶ Trgovački rodovi Dabinovića, Ivanovića, Kamenarovića, Marovića, Radimiria i Tripkovića dali su od 17. do 19. stoljeća desetak predstojnika udruge⁷⁷, niz obnašatelja vodećih upravnih dužnosti te najveći broj članova Velikoga vijeća. Većinu službi ti su dužnosnici obnašali po nekoliko mandata te su neki od njih u vodstvu uprave bili tijekom više desetljeća.

Dobrotska iseljenička zajednica je brojčanim udjelom i zastupljenošću u temeljnim strukturama te bratovštine bila mala "kolonija unutar kolonije". Tijekom toga razdoblja s Dobrotom se moglo mjeriti malo pomorsko naselje Prčanj, iz kojega su brojne obitelji imale trgovačke podružnice u gradu na lagunama. Ogranci iseljenih ili u Mlecima privremeno nastanjenih prčanjskih rodova dali su niz vodećih dužnosnika u upravi bratovštine. Poglavitito se izdvajaju članovi obitelji Beskuća, Đurović, Florio, Janošević (Gianosevich), Lazzari, Luković, Minić i Verona, a iz njih je zabilježen niz predstojnika⁷⁸.

Iz Kotora, Dobrote i Prčnja potječe pretežit broj dužnosnika udruge od 17. do 19. stoljeća. Nasuprot navedenima, gradić Perast - također važno bokeljsko pomorsko-trgovačko središte i mjesto podrijetla brojnih brodarsko-trgovačkih obitelji - nije udjelom svojih sugradana ni približno toliko učestalo prisutan u nutarnjim strukturama i javnom djelovanju zajednice. Većina istaknutih Peraštana zastupljenih u vodećim službama udruge spominje se tijekom 17. i početkom 18. stoljeća, to jest u doba kada prevlast iseljenika iz Dobrote i Prčanja još nije bi-

⁷⁶ Udio Dobročana u Bratovštini Sv. Jurja i Tripuna podrobno sam predstavila u radu *Iz prošlosti Boke: dobrotski rodovi i hrvatska Bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima (od XVII. do početka XIX. stoljeća)*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 42., Zagreb-Zadar, 2000., 221-260.

⁷⁷ Iz obitelji Ivanović spominju se kao predstojnici: conte Luka (1694.), Nikola (1730.), kapetan Luka (1746., 1751., 1758.), conte Josip (1762., 1770., 1795., 1824.-1825.), Antun (1781.), Vicko (1798., 1804., 1817.-1818.), Josip (1799.), Dominik (1815.-1816.), Josip (1837.-1846., 1848.-1852., 1853.-1855.) i Antun (1888.-1897.). Iz obitelji Kamenarović: kapetan Pavao (1743., 1750., 1757., 1766.), Vid (1773.), Ivan (1780.), kapetan Antun (1784., 1789.) i Vid (1898.-1904.). Radimiri: Juraj (1775.) i Ivan (1785.); Tripković: kapetan Vicko (1748., 1755., 1761., 1769.) i Kristofor (1783.); Marović: Josip (1807.-1809.); Dabinović: kapetan Josip (1774.). Vidi: Archivio Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone (dalje: ASD), Capitolare (podaci uz navedene godine); Perocco, 1964., 234-236.

⁷⁸ Conte Ivan Beskuća (1826., 1827.-1830.); Josip Đurović (1794.); kapetan Petar (1781., 1790.), Ivan (1802.) i Filip (1831.-1836.) Florio; Josip (1793.) i Juraj (1801.) Janošević; Tripun (1792.), Pavao (1800.) i Petar (1837.-1846., 1847.) Lazzari; kapetan Frane (1756., 1765., 1776.), kapetan Nikola (1779., 1786.-1787.), Tripun (1788.) i Petar (1796.) Luković; Mihovil Minić (1771.) i Aleksandar Verona (1810.). Vidi: ASD, Capitolare (podaci uz navedene godine); Perocco, 1964., 234-236.

la toliko izrazita. Peraštani spomenuti kao predstojnici pretežito potječu iz obitelji Agostini i Marković, koje su imale zapaženu ulogu u svim oblicima djelovanja hrvatske zajednice u Mlecima.⁷⁹

Obitelj, crkve i posjedi: veze hrvatskih trgovaca s domovinom

Prethodno je više puta naglašen privremen boravak dijela hrvatskih trgovaca u Mlecima. Pokretljivost i privremeno zadržavanje u Mlecima razlog je zbog kojega u oporukama trgovaca nešto češće bilježimo navode koji se odnose na njihova matična mjesta boravka. U svojim oporučnim legatima spominju se njihovi posjedi, prava i potraživanja u rodnom kraju, ondje nastanjena obitelj i rodbina, prijatelji i znanci, kao i vjerske ustanove i duhovne osobe. Primjeri sadržani u nizu oporuka to zorno potvrđuju. Najzorniji i sadržajno najzahvalniji primjer jest oporuka kreševskog trgovca Pavla Grgurova. Oporuka je pisana 1584. godine, uoči Pavlova putovanja u Bosnu, u koju, s obzirom na uvijek prisutne opasnosti koje mogu zadesiti svakog putnika koji se kreće njezinim nesigurnim predjelima, polazi, kako sam kaže, s Božjom pomoći (*partir da questa città per Bossina con agiuto del Signor Dio*). Pavao je svjestan da je jedan od rijetkih doseljenika iz bosanskog područja koji se gospodarski uspio uzdići iznad prosječnosti i siromaštva većine svojih zemljaka, koji su se u Mlecima najčešće bavili manje unosnim i manje isplativim poslovima. Pavao im, obraćajući se izrazom punim suosjećanja i privrženosti (*poveri miei paesani*) ostavlja 40 talira, koji se moraju razdijeliti između najugroženijih i najsiromašnijih doseljenika iz bosanskih krajeva. Osim toga, Pavao posebnu pažnju pridaje zbrinjavanju siromašnih djevojaka iz svoje zemlje, te za miraz četiri djevojke iz neimućnih obitelji ostavlja svakoj po pet talira. Pavao je posjednik različitih dobara u rodnom Kreševu, te izvršiteljima svoje oporuke određuje da nakon njegove smrti prodaju cjelokupnu njegovu imovinu koja se tamo nalazi, te cijeli prihod upotrijebe za oslobođenje kršćana iz turskog ropstva. Ovaj legat, rijetko viđen u oporukama naših iseljenika, još je jedan dokaz oporučiteljeva poznavanja situacije u vlastitoj zemlji i duboke prožetosti s njom, posvjedočenje da su naši iseljenici koji su dolazili iz ratnim osvajanjima i pustošenjima najizloženijih područja uvijek ostajali u trajnoj duhovnoj vezi s domovinom, pomažući je i podupirući svojim nemalim priložima. Najzanimljiviji dio Pavlove oporuke jesu donacije koje upućuje franjevačkim samostanima u Kreševu i Olovu. Podaci koje poznajemo iz ovog dijela oporuke vrijedan su prilog poznavanju vjerskog života i djelovanja, te kulturno-umjetničke baštine franjevačkih samostana u Bosni. Franjevačkom samostanu Sv. Marije u Olovu namjenjuje jedno crkveno ruho, koje će nakon njegove smrti dati izraditi izvršitelji njegove oporuke, te će za tu svrhu moći potrošiti dvadeset dukata. Spominjući, potom, franjevački samostan Sv. Katarine u Kreševu, Pavao za različite troškove samostana ostavlja 100 talira. Osim toga, oporučitelj želi da se u istoj crkvi načini oltar i oltarna slika posvećena Blaženoj Djevici Mariji, za koji izvršitelji njegove oporuke mogu utrošiti do 80 dukata⁸⁰.

Spomen crkvenih ustanova u oporukama hrvatskih trgovaca zabilježen je i u oporukama dvojice paštrovskih iseljenika. Paštrovski trgovac Rade u oporuci napisanoj 1552. godine daruje supruzi Janki (također sunarodnjakinji) sve svoje posjede (kuća, zemljišta) koji mu pripadaju u Budvi i Paštrovićima. Janka ima doživotno pravo korištenja zemljišnih posjeda (vinogradi), a nakon njezine smrti oni prelaze u vlasništvo budvanskog franjevačkog samostana Sv. Marije.⁸¹ Nikola Buća pok. Petra vlasnik je posjeda u Paštrovićima, a ostavlja ga svo-

⁷⁹ Predstojnici iz Perasta: Vicko Marković (1643.), Andrija Rado (1649.), Gabrijel Marković (1676.), Luka pok. Marka (1689.), Ventura Agostini (1704.), Vicko Marković (1716.), Agostin Agostini (1735.) i Nikola Marković (1768.). Vidi: ASD, Capitolar (podaci uz navedene godine); Perocco 1964, 233-235.

⁸⁰ ASV, NT, b. 962, br. 378, 1584. Usporedi: L. Čoralić, *Legati hrvatskih iseljenika u Veneciji vjerskim ustanovama u domovini*, Croatica christiana periodica, god. XVII, br. 31., Zagreb, 1993., 114-117.

⁸¹ Rade Pastrovichio condan Rado mercadante et navigante: Lasso a Jancha seconda mia moier tutto il mio mobile, casa et vigna che ho nel Budua et la parte della mia possessioni che ho in Pastrovichi fino che la viverà et starà vedova et dopoi la sua morte lasso la ditta vigna alla chiesa della S. Maria del Ponta del Budua (ASV, NT, b. 44, br. 419, 1552.). Usporedi: L. Čoralić, nav. dj., 108.

joj braći Tomi (2/3 imanja) i Tripunu (1/3 imanja). Izražavajući, potom, želju da se za spas njegove duše održe mise u budvanskoj crkvi Sv. Marije, Nikola joj daruje deset dukata.⁸² Oporuka bogatog trgovca Stjepana Tartara jedina je u kojoj se ne spominje obdarivanje crkvenih ustanova u rodnom kraju. Ipak, Tartarova oporuka, vrijedan je prilog poznavanju odnosa iseljenika s domovinom, tamošnjim članovima obitelji i rodbinom. Tartaro u svojoj oporuci spominje posjede u Kotoru (zemljišta i kuća) te ih ostavlja, zajedno s prihodima, bratu Iliji i nećaku (čijega se imena ne sjeća), sinu njihova pokojnog brata Nikole. Iliji napominje, da ako dođe do osmanlijske provale, može doći u Mletke zajedno sa svojom obitelji, gdje će mu se za uzdržavanje (ali samo dok traje ratna opasnost) redovito davati 12 stara žita i jedan barrel vina godišnje. Iliji ostavlja 50 dukata i dio svoje odjeće, a njegovoj neudanoj kćeri podjeljuje za miraz 20 dukata i dva srebrna pladnja. Šogorici Stanislavi, udovici Nikole, ostavlja deset dukata, a Ivana Antuna, drugog Nikolina sina koji živi na Krfu, obdaruje s pet marcella uz uvjet da u oporučiteljevo ime hodočasti u Asiz.⁸³

Oporuke hrvatskih trgovaca bogato su posvjedočenje o njihovim trajnim poveznicama s domovinom. Podaci o darivanju vjerskih ustanova u domovini, često su prilog više poznavanju kulturne povijesti onodobnih hrvatskih područja. Njihova brojnost i raznolikost ujedno su i vjerodostojan dokaz o gospodarskoj snazi trgovaca, visokoj razini njihove kulturne svijesti i dubokim osjećajima prožetosti s matičnom zemljom, čak i kada su trajno ostajali izvan rodno kraja.

Zaključak

Proučavanje prisutnosti i djelovanja hrvatskih trgovaca u Mlecima sastavni je i značajem iznimno važan dio sveukupne problematike hrvatsko-talijanskih/mletačkih veza tijekom prošlosti. Opseg i brojnost izvornih arhivskih vrela, kako iz mletačkih, tako i iz domaćih pismo-hrana, čine ovu problematiku iznimno zahvalnom za istraživački rad. Činjenica je da bi se povećala studija ili monografsko djelo moglo napisati i o svakoj pojedinoj sastavnici hrvatsko-mletačkih trgovačkih veza (primjerice, o dubrovačkim, bokeljskim ili lošinjskim trgovcima u Mlecima). Stoga istraživanje predstavljeno u ovom radu nema i ne može imati za cilj predstavljanje svih pojedinosti ove gradivom preboga povijesne teme. U ovom prilogu nastojala sam, tragom odabrane građe iz mletačkih arhiva (Državni arhiv u Mlecima: oporuke, spisi trgovačko-obrtničkih korporacija, inventari; Arhiv Bratovštine Sv. Jurja i Tripuna: knjige s godišnjih skupština udruge), pokazati neka temeljna obilježja iz života i djelovanja hrvatskih trgovaca u Mlecima. Obradeni su poglavito oni trgovci kojima je grad na lagunama postao trajnim mjestom boravka. Na osnovi raspoložive građe pokazani su način njihova bilježenja u mletačkim vrelima, oblici i raznovrsnost poslovanja, mjesta stanovanja i djelovanja, gospodarske mogućnosti, svakodnevni život, obitelj i prijateljske veze, odnos prema mletačkim crkvenim ustanovama i duhovnima osobama, uključenost u hrvatsku Bratovštinu Sv. Jurja i Tripuna te povezanost s domovinom. Sveukupna raščlamba zorno pokazuje određene razlike između trgovaca stalno nastanjenih u Mlecima i onih kojima je grad Sv. Marka samo jedna (iako iznimno važna) destinacija u sklopu razgranatog poslovanja diljem Jadrana i Sredozemlja. Isto tako, nedvojbeno se može utvrditi da su hrvatski trgovci - uz kapetane i parune brodova - bili gospodarski najmućniji i društvenim ugledom najelitniji dio hrvatske zajednice. Zahvaljujući njihovom bogatstvu i donacijama hrvatsko se iseljeništvo držalo jednom od najuglednijih stranih nacionalnih zajednica u Mlecima. Svojim darovnicama hrvatskoj bratovštini, ali i brojnim mletačkim crkvama i samostanima, naši su trgovci stoljećima davali zapazene prinose mletačkoj kulturnoj baštini. Na posljetku možemo zaključiti da je povijest prisutnosti i djelovanja hrvatskih trgovaca u Mlecima problematika koja još niti približno ni-

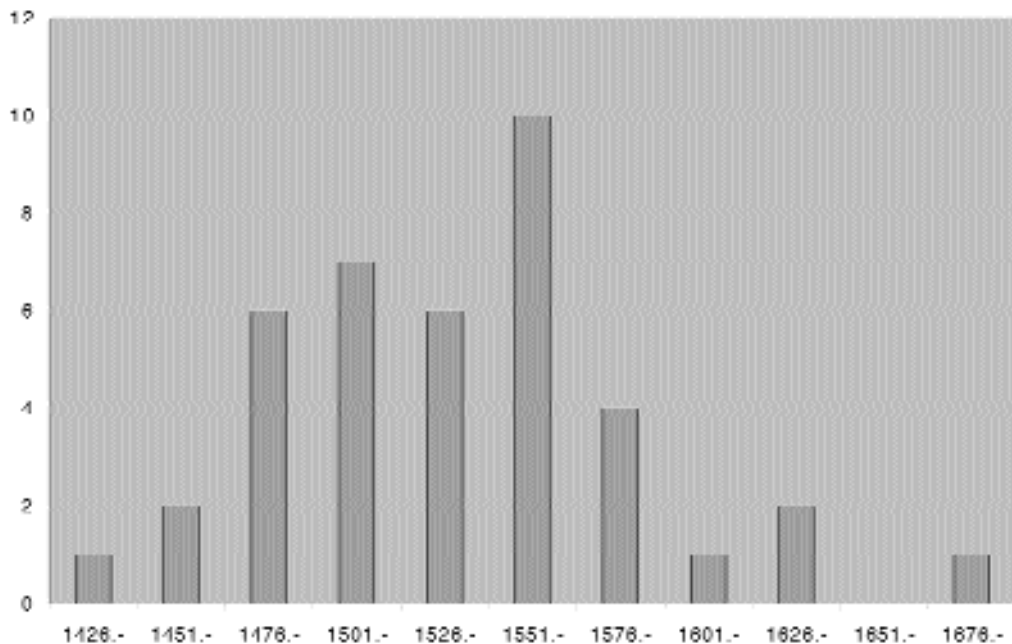
⁸² Nicolò Buchia condam ser Piero Pastrovichio mercante: Lasso alla giesia della Madonna de Budua ducati 10 che fa diga tante messe per l'anima mia (ASV, NT, b. 413, br. 355, 1557). Usporedi: L. Čoralčić, nav. dj., 108.

⁸³ ASV, NT, b. 1200, br. 150, 1514.

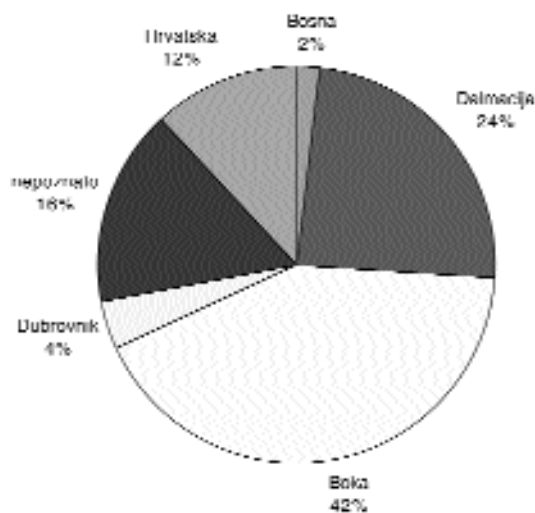
je istražena i iscrpljena te je svaki novi prilog poznavanju ove teme korak više u znanju o jednom od najučestalijih oblika komunikacije između dvije susjedne jadranske obale.

PRILOZI

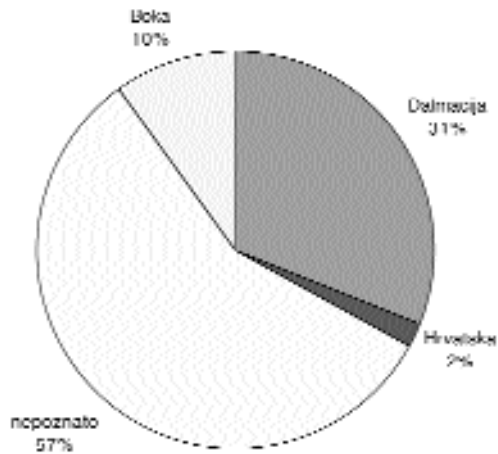
1.) Učestalost prisutnosti hrvatskih trgovaca trajno naseljenih u Mlecima (prema oporukama)

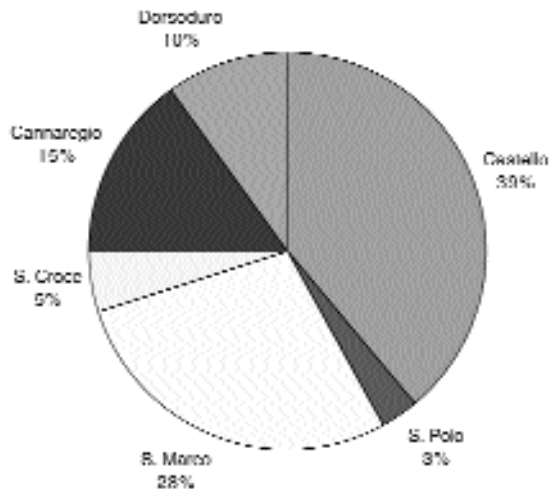
2.) Podrijetlo hrvatskih trgovaca prema oporukama

3.) Podrijetlo hrvatskih trgovaca prema fondu "Arti" mletačkog Državnog arhiva

4.) Mjesto stanovanja hrvatskih trgovaca u Mlecima prema oporukama

5.) Prijepis oporuke kotorskog trgovca Stjepana Tartara (ASV, NT, b. 1200, br. 150, 5. XI. 1514.)

Considerando io Stephano detto Tartaro de Catharo fio del condam Balci de Liesevich territorio de Catharo bazarioto al presente habitante in la contrada de S. Severo nele caxe de le reverendissime meneghe de S. Lorenzo de Venezia, sano del corpo et inteletto, la varia fragile et caduta vita nostra humana esser vana et transitus et più certa cosa non esser dela morte ne et più dubia et incerta del hora del transito nostro et percho chiamando ser Bartholomeo de Pedetis cittadino et nodaro di Venezia quello pregado et prego chel scrive diligentamente et in nota togli de parte et in parte questo mio ultimo testamento et dopoi il mio passar de questa vita quello in publica forma de institutionis redigit cum tutte le clausule et soleni che nelli testamenti e fatti in modo de Venezia si observit casando et anulando ogni et cadaun altro mio testamento ordenando fatto avanti al presente. Primo et principalmente l'anima mia comando al suo eterno Dio Creatore meo.

Voglio etiam et ordino chel corpo mio sia sepulto in la giexia de le reverende monache de S. Lorenzo de Venezia overo nella sua giesiola de S. Sebastian in una sepultura meta per il qual archa et sepultura li lasso et oredeno ducati 50.

Item lasso a la Scuola de missier S. Marco per accompagnarmi ducati 40 et dopieri 30 de lire 2,5 l'uno.

Item lasso alla Scuola mea de San Zorzi et Triphone altri ducati 10 et dopieri 12 de lire 4 l'uno.

Lasso alla Scuola della Madonna de S. Maria Formosa de Venezia ducato uno et dopieri 2 de lire 2,5 l'uno.

Item lasso alla Schola de bombardieri de detta giesia ducato uno et dopieri 2 lire 2,5 l'uno.

Item lasso alla Schuola della Madonna de S. Lio ducato uno et dopieri 2 de lire 2,5 l'uno.

Item voglio et ordino chel corpo mio sia accompagnato da 20 putti al qual voglio sia dati soldi 20 de pizoli per cadauno.

Item lasso al capitolo de la contrada de S. Severo per levar et accompagnar il corpo mio et per tutto quello dimandassero per il mio sepelir ducati 4.

Item alla giesia de S. Severo per il ditto accompagnarmi lasso dopieri 20 de lire 2,5 l'uno.

Item lasso ali putti del hospedal della Pietà ducati 2 per l'anima mia.

Item lasso chel sia mandato una bona persona alli perdoni et visitatione de Roma e Asisi.

Item alla visitatione de S. Maria de Loreto. Item lasso alla fabrica della giesia de la S. Maria de Loreto ducati 4.

Item lasso al altare del Croce delli frati minori de Venezia ducati 4.

Item lasso alla fabrica della giesia de S. Fantin ducati 4.

Item lasso a mio fratello Helia ducati 100 li qualli siano subito investiti in tante cose apreso terre et casa che me sono pervegnude di beni paterni et che io ho comprado a Cataro: li qual tutti beni stabili dito Helia galda in vita sua cum il fio de Nicolò nostro altro fratello qual sta cum lui nome di qual non mi ricordo et fiol de donna Staniza e dopoi la morte de ditto Helia ditte terre et caxe vadino de heredi in heredi soi mascoli et legitimi egualmente acciò che cadauno de loro habia la sua parte et manchando i mascoli vadino in più proximi parenti.

Item lasso a ditto Helia libero padrone de legato de ducati 50 et camise 10 nove et tace 4 d'arzeno sarano in casa mia et zuponi 2 de seda et altri vestimenti.

Item lasso et ordino che per caxo de incursioni et guere de Turchi ditto Helia fasso ascetar a venir a Venexia cum la sua famiglia voglio che habia stara 12 formento e barile uno de vin de esse tratti de beni padoani ogni anno finche per guerre turchesche li sara star a Venezia et non più.

Item lasso a Zanantonio fiolo del condam Nicolò fratello mio il qual e maritado a Corphui marcelli 5 e non più...

Item lasso alla fia de Helia mio fratello la quale non è maritada 2 vesture per il suo maridar le qual sia comprada per li miei comissarii et vaglia ducati 20 et taze 2 argenti.

Item lasso a Stanislava moier del condam Nicolò mio fratello ducati 10 per l'anima mia.

Item lasso ala fiola del Rado zoto sartor a S. Philipo Jacomo la qual se maridasse ducati 25 per il suo maridar.

Item lasso a Rado de Servia padron de la marciliana ducati 10.

Item lasso a Benedetta mia serva ducati 50 e un letto fornido per suo maridar over monachar et voleva star cum mia moier habia il viver sopra li beni miei.

Item lasso a Lucia mia massera ducati 5 oltre il suo salario.

Item lasso a Lucha Starba la mita del mio navilio zoè un quarto parte delle botte della sua stava si da vino come da oglio et il resto vadi ai miei heredi.

Item lasso a Chiara mia germana cusina moier de Luca bariler ducati 5.

Item lasso a Polesana fiola de Baptista muraro a Ponte de Brenta ducati 10 per il suo maridar.

Item lasso alla fia de Fabiani mio gastaldo ducati 10 per il suo maridar.

Item lasso a Stephano mio germano ducati 20.

Item lasso a Maria de Sebenico olim mia mamola ducati 4 per l'anima mia.

Item lasso a Paula mia nezza moier de Andrea et suo fio per mita ducati 50.

Item lasso che siano restudi alla Schola de San Zorzi e Triphone de Venezia ducati 144 che sono apresso di me in salvo (come apar per il libro del suo scritto).

Item lasso alla sorella della mia moier nominata Maria moier Anzolo bariler ducati 5.

Item dechiaro haver in salvo ducati 15 sono de ... fio de Nicolò condam Michieli tentor a Venezia et altri ducati 15 de la ... sorella sua.

Item lasso Andrea marido de mia nezza Paula ducati 20.

Item lasso prete Nicolò de Cataro mio solito sacerdote in S. Severo ducati 12 per dir messe ogni di mese uno anno continuo solamente dopo la mia morte per l'anima mia.

Item voglio et ordino che Lena mia moier habia de beni miei ducati 150 in contadi et sia gubernatrice de tutti beni mobili esistenti in Venezia come fuora et de quelli non sia tenuta render conto al alguno fin che Zanetto pervegna al età de anni 24 il qual pervenuto a dita età habia et haver debia la mità de i beni miei mobili che al hora se ritrovera exceptuando argenti et anelli del qual al hora dita Lena mia moier haver debia do taze qualle a lei parerà et pironi 4, cuslieri 4 et la sua vera et un anello, qual piaxerà a lei vedoando et in caso che dita Lena se volesse maridar voglio et dechiaro che la non habia li beni miei et denari predetti che ducati 200 in tanto la mita in denari et la mita in robba.

Item voio et ordino che se Zanetto mai se maridasse senza expresse licentia de ditti comissarii in tal caso sia privo de tutti beni miei et benefici mobili et stabili vadino al altri parenti miei ut supra et voglio et ordino che tutte le terre et caxe, fabriche comprate in mio nome a Ponte di Brenta in Padoana finche ditto Zanetto sarà in età de anni 24 siano governa-

ti per li miei comissarii insieme cum ditto Zanetto et sua ameda et al hora dita Lena mia moier vedoando habia stara 12 de formenti all'anno veneziani, cara 2 de vini e la mità del brollo et la mità de ben et de alberi qual li piaxerà fin che la viverà.

Dechiarando che dite terre et stabile per algun modo mai se possa vendere ne alienare ne impignere ne dare, ma vadino da heredi in heredi mascoli de dito Zanetto de legittimo matrimonio e morendo dito Zanetto senza fioli mascoli et legittimi naturali ditti beni vadino in li fioli mascoli et legittimi de Helia et nelli fioli mascoli del dito fio del Nicolò il qual sta con Helia con obligation cargo che mantegner se debia la botega mia al Ponte del Brenta per fundamenta del qual lasso ducati 200 con il guadagno qual debano pagar tutte le gravezze et anagrie del cavedal star fermo et stabile per nome de loro herede.

Item voglio et ordino che tutti li bestiami miei sono in Padoana siano de Zanetto et Helena mia moier per mità.

Item al nodaro lasso ducati 5.

Et perche nel presente mio testamento ordino assai legati et denari dispendetur che nella mia comissaria non segna ... per il subito pagamento de qualli voglio che tutti li legatori siano tenuti expectar il pagamento anni 3 dopoi la morte miea exceptuando giesie, messe, predicatori et scuole et sepultura.

Li miei comissarii et executori di questo mio testamento instituisco Lena mia moier, Andrea marido de Paula mia nezza al presente fontegher.

Preterea.

Iohannes Morosini fu Alvixe fui testimonio pregato del sopra scritto testamento.

Hierolimo di Giacomino di Zilioli. Antonio Morese fio Zuane Alvixe.

Publicavit 22.10.1548

6.) Prijepis oporuke kreševskog trgovca Pavla Grgurovog (ASV, NT, b. 962, br. 378, 24. III. 1584.)

Paolo de Gregorio de Bossina mercante habitante in Venezia nella contrada de SS. Apostoli partir da questa città per Bossina con agiuto del Signor Dio, non volendo lasar le cose mie inordinate, sano della mente, corpo et intelletto, son andato a Zan Maria Trvisan notado di Venezia al suo cancello di Rialto...

Item voglio che siano miei comissari miei cusini Simon condam Mattio habitante in Bossina, Marin de Michael merchadante Raguseo, Lorenzo Ferro fisico, Francesco de Nicolò Pase.

Item lasso alli hospedali de S. Zuane Polo et Incurabili ducati tre per uno et alle monache convertide ducati quinque.

Item alli padri de S. Francesco che stano in Cressevo in Bossina per compenensi qualche intrade per uso del suo monasterio tolari 100 per una volta tanto et de più voglio che predetti miei comissari sij speso in far uno altar della Madonna in ditta chiesa fino ducati 80 de lire 6,4 per ducato.

Lasso a Marina mia sorella tolari 200 quali la galdi in vita sua et doppo la sua morte vadino a sue figlie femine.

Item a Vitoria mia moier ducati 1500 con questo che la vivi vedoando li qualli ducati debbano esser investiti in ceccha ò monti.

Item a mia moglier in caso che la si maridar solo ducati 200 et a sua madre Dianora ducati 50.

Item a Antonia mia massera li lasso ducati 30 dati al suo maridar.

Item altri figli de Andrea de Tomaso: Giacomo et Vincenzo lasso ducati cinque fra tutti doi.

Item lasso alli poveri miei paesani tolari 40 da esser divisi tra loro.

Item voglio che sia dato a 4 povere fiole da maridar nel mio paese tolari 5 per una.

Item lasso che sij fatto uno panno da paramenti nelli quelli sij speso fino ducati 20 et donati alla Madonna della chiesa de Olovo in Bossina.

Item lasso a Justina pupilla fiola del ditto Lazaro Feno che sij fatto 1 panno de marini de valuta di scudi 40 et alla sopradetta mia moglier non sij maredando lasso che li sia dato un letto fornido per essa et per una masare et una camera fornida et de ogni cavo de massaritia per suo uso.

Item li lasso tutti li suoi vestimenti di lana et drapamenti de lino ecetuando li drapamenti de seda ma maridarisse oltra li ducati 200 che li lasso voglio che habia solamnte 3 stramazzi, 1 coltra turchia, 2 para di linzuoli, 4 sechi de rame, 12 pezzi de peloni e li soui drappi de lino.

Il residuo quello che mi attovero voglio sij venduto per miei comissari et dato per amor Dio parte in questa città et parte in Cresevo dove son nascito zioè la mità et l'altra mità sijano recuperati dalli Turchi tanti sclavi come meglio a ditti miei comissari parerà et voglio che per l'anima mia sijno date le messe della Madona e de s. Gregorio et mandato a Roma, Asisi et sotto confesion come si consueta.

Et voglio che li ditti miei comissari habino dal mio ducati 20 per uno ma à Simon da Mattio mio parente li lasso de più tolari 100 et a mio barba Simon de Michael altri 100 tolari et prego li miei comissari che vogliono veder li miei conti giusti delle carisee date a tempo a Ragusa per avanti per nave de Agustin de Puzza a missier Lorenzo de Sorgi et fratelli et più persone del detto di piezza cioè che si veda anco li conti con mio compagno missier Piero de Marco per avanti mesi de Bossina.

Di più voglio che siano ance venduti li miei conti de Damian de Puzza de cordoani mercanti per avanti in Mesina per Andrea de Thomaso qualli cordoani siano per conto mio et de cioè prego li ditti comissari a veder il tutto diligentamente.

Testes: Steffano de Marino Cholich de Lesina e Domenigho de Vidalli de Batista.

7.) Prijepis inventara peraškog trgovca Petra Durovića (ASV, Giudici di petizion: Inventari, busta 482, br. 6, 29. IV. 1786.)

Inventario degli effetti, mercanzie e soldi ritrovati nella bottega di condan Pietro Giurovich posta sopra la Riva degli Schiavoni in contrada di San Provolò; il tutto inventariato da me Federico Anzolo Trevisan nodaro dell'offitio illustrissimo di petizion alla presenza del Giovanni Domenico Tosana il pubblico cancelier et de ditto offitio e della signora Pasqua Zarnardelli relicta del quondam Pietro sudetto e cioè in ordine all'atto del sudetto illustrissimo magnifico del giorno d'oggi

In un canello d'albeo

Un paro scarpe con fiubbe argento

Una scatola argenta

Un cortello grande con manico di osso fornito con poco argento

Un buttolo vecchio

Un fazoleto da naso vecchio

Due coltrine vecchie

Una busta pelle rosse con entro un ste... vecchia lapis, due firme di anno 1783, una ricevuta a credito del sudetto defunto et a debito di Cristoforo Tripcovich di lire 620

Un conto, una lettera privata, e tacuin di pelle bianca

Un sachetto tella vecchia con entro nove ... a debito di Antonio Ciollis

Un ... con vari conti a debito et a credito del sudetto condam Piero Giurovich

Tre sottotesti del Magistrato de Consoli, con entro quatro cambiali accetate da Gaetano Ventura

Altre quatro cambiali accetate dal sudetto Gaetano Ventura

Ricevuta di Gaetano Ventura di n. 9 cambiali per la summa di lire 3410

Paghetto a debito di Francesco Gherizza di lire 100

Sicura a debito del detto Gaetano ventura in data 1 X 1785

Conto a credito del signor Adamo Tomich in data 8 X 1785

N. 1 squarzo longo con entro varie partite

N. 1 squarzetto più piccolo

N. 1 detto simile

N. 2 detti simili

Libretto di affitanza di bottegha sopra la Riva di ragione del monasterio di San Zaccaria con varie ricevute l'ultima 30 XI 1785

Altro libro più lungo principia 22 IX 1785 termina 22 IV 1786

Altro libro lungo con varie carte ove si contengono memorie di crediti

Un instrumento in dota 6 X 1785 di vendita delli signori Gaetano e Giovanni Antonio fratelli Ventura come in esso in atti del signor Giovanni Battista Girardini nodaro Veneto

Una balanza da oro con pochi pesi

Una borsetta rossa di pelle straccia con entro vari conti

Soldo ritrovato nel canello sopradetto

Sachetti di soldoni n. 6

Moneta nova di varie sorte per lire 122

Petizza con manico

Un sachetto con gazette per lire 2 circa

Un sachetto soldoni con lire 4 in circa

Una piccola moneta d'oro

Un banco grande

Un detto più piccolo

Due scagni d'albeo

Un lancello albeo

Due balanze una grande, e una piccola con pesi di lire 9 mezo uncie

Quattro coltelli
Una mastella
Una ombrella
Un canotial disse essere del signor Pietro Florio
Una barilla disse essere del signor Francesco Florio
Doi sachi disse essere del signor Giacomo Recaldini
Una cassa albeo con entro candelle lire 100 circa
Un quadretto san Vincenzo
Una stadiera grande con suo manotiera lire 400
Una stadiera più piccola tira lire 200
Una tenda
Formaggio mariotto netto di tara 230
Formaggio morlaco netto di tara 440
Altri rottampier netto di tara 30
Panzete netto di tara 240
Spallete netto di tara 395
Dette nette di tara 430
Dette nette di tara 430
Dette nette di tara 40
Dette nette di tara 410
Dette nette di tara 420
Dette nette di tara 375
Dette nette di tara 430
Dette nette di tara 430
Dette nette di tara 435
Dette nette di tara 350
Spallete diverse pezzi 15
Canon con candelle 200 circa
Mazzi candelle n. 37
Doi palli di tenda
Una mastella con entro due sachi disse essere del signor Giuseppe Gambaro
Una mastella albeo con salamora
Un capello e gaban
Tre cassoni vuoti ed una caregha
29 IV 1786

Inventario della mercanzie ritrovate nel magazen posto in contrada di San Giovanni in Oleo, era di ragione del quondam signor Pietro Giurovich, il tutto inventariato da me Federico Angelo Trvisan nodaro dell'offitio illustrissimo di petizion alla presenza del Giovanni Domeni-

co Tosana il pubblico cancelier et de ditto offitio e della signora Pasqua Zanardelli relicta del quondam Pietro sudetto e cioè in ordine all'atto del sudetto illustrissimo magnifico del giorno d'oggi

Due tine vuote

Due dette piene di salamura

Spallete nette di tara 415

Spallete nette di tara 420

Spallete nette di tara 415

Spallete nette di tara 420

Spallete nette di tara 415

Spallete nette di tara 415

Spallete nette di tara 415

Spallete nette di tara 415

Persiuti di dietro nette 415

Detti da dietro netti 405

29 IV 1786

Inventario di tutti li effetti, mobili, ori, argenti, e oltro ritrovati nella casa situata al Ponte di Barba frutarol in contrata di SS. Apostoli, et habitata da condam Pietro Giurovich il tutto inventariato da me Federico Angelo Trivisan nodaro dell'offitio illustrissimo di petition alla presenza del Giovanni Domenico Tosana il pubblico cancelier et de ditto offitio e della signora Pasqua Zanardelli relicta del quondam Pietro sudetto e cioè in ordine all'atto del sudetto illustrissimo magnifico del giorno d'oggi

In magazen sopra corte

Un barila con poco vino

Tre caratelli vuoti

Un casonsino con entro un sacco farina

Morelli legna corca n. 200

In cucina

Tolle d'albeo n. 2

Armeri d'albeo n. 2

Burata una

Rami

Stagnade tre una granda e due piccole

Pignata con suo manico

Sechi doi

Cazze dell'acqua

Caldiera una grande ed una piccola

Una candeletta rame

Scaldaletto con manico legno

Cogoma da caffè una grande e due piccole
Coguma da cioccolato con suo frulo
Cadene da fuoco
Cavidoni di ferro
Ferro da fuoco
Palletta e molletta
Trepiedi un grande e un piccolo
Gradella ferro
Fersoretta da caffè
Candelieri doi
Lume di oglio alla fiorentina
Magenin da caffè
Cadenelle con manico quatro
Un cadin peltre
Casse ferro da spiumar
Casse ferro da frizer
Un menarosto con sua pietra
Piatì di terra parte fiorati parte schietti da tavagliol 34
Piatì grandi 11
In spazza cusina
Boccali terra doi
Pignate terra con manico di ferro quatro
Pignate più piccole e matiani di terra 8
Un mastello
Un bigolo
Un piron grande
Un piron de speo
Rassarola ferro
Gratacasa ferro
Una foghera di ferro
Bozzeni d'acqua tre
Bozze di lira 5
Careghe di staglia tra piccole e grande 9
Sculieri d'otton quatro
Dette stagno due
Pironi con manico d'otton quatro
Detti con manico d'osso doi

Cortello con manico legno uno
Nella prima camera
Armer a colti d'albeo da vesture
Armer de noghera con casselle
Comodetta d'albeo
Cassa d'albeo dipinta
Letto con stramazzi
Pagliazzo
Covertur di tella ordinario
Felzada
Quadri con soaza di legno doi
Capelliera con entro cappello uno
Guantiera legno vernise vecchia una
Pilella terra una
In portico
Un armar da vesture d'albeo
Cantonaletto
Tavolin da rimasto
Peteniera di rimasto
Peteniera di carton
Quadro con soaza dorada
Lumiere con soaza dorada quatro
Scatole di carton quatro
Chebba con cavacin verde
Nella camera contigua al portico sopra una terrazza
Un como di rimesso con sue casseleri
Spechio mezzano con soazza dorata
Cantonal albeo
Una soffia di tella dipinta
Poltroniere di tella dipinte due
Careghini di tella dipinti tre
Quadro con soaza dorata
Quantinieretta vernise dipinta una con sopra chichare di porcellana otto
Zuchera di porcellano una
Nella camera contigua al portico opur rio
Un fornimento di tella dipinto con sue soaze dorate
Un buro rimesso con tre casselle

Scabelli di letto di rimesso doi

Comoda rimesso una

Poltroncine di damasco giallo sei

Sofacetto di pelle uno

Cuna d'albeo con entro pagliazzo, stramazetto, copertina, facioli

Copertoretti di seda giala doi

Cochietta grande con pagliazzo uno, stramazzi doi, copertori di barella vecchio

Testiera una

Quadretti sopra letto doi

Altro con soaza dorata uno

Altro con soaza dorata uno

Un specchio mezzano con soaza dorata

Brazzoletti sopra specchio di cristallo doi

Testiera con figure

Scatolle di ventora due

Drappi in sorte, che sono in uso della signora Pasqua relicta sudetto Giurovich andriè seda

Capotin seda con cottola eguale e forniture di vello in colori diversi tra vecchi e nuovi sei

Capotin rigadin doi

Cottoli detti tre

Manizza di martono

Detta di seta

Ventole tre

Vesta di seta con suo cendal

Cerchi tella un grande, ed un piccolo

Cottoli tella vecchi quatro

Biancheria

Camise di donna sortide tra vecchie e nuove, dieci

Traverse quatro

Dette seda una

Lenzuoli sotili tra vecchi e nuovi para quatro

Sotto calze para otto

Calze di seta para uno

Intimelle sei

Tavagliette sei

Tavaglioli dodici

Mudante da uomo quatro

Fazzoletti color sei

Canevazze dodici
Camise da uomo dieci
Calze seta da uomo para doi
Dette di bav.. paro uno
Drappi da uomo
Tabaro scarlato usato
Detto di cambelotto
Velada seta vecchia
Detta di colaro vecchia
Braghesse pano para doi
Giacerma veludo con forniture di alamari d'oro uno
Detta di seta con alamari d'argento
Dette di seta negre due
Braghesse setta para doi
Braghesse di bugaria paro uno
Spade con raporto d'argento
Fasce con raporto d'argento due
Abiti da putelli
Capotini di seta doi
Vesta e cendal
Manizza di seta
Biancharia da putelli
Calze pata otto
Camise dieci
Fasse sei
Traversette sei
Fazzoletti sortiti dodici
In soffito
Fassi 50
Un cason d'albeo strazzo
Ori e argenti
Manini di filli vinti con diamante paro uno
Fiubbe d'argento da donna paro uno
Fiubbe da centurini para quatro
Rizzette para tre
Baccole con pietre false paro uno
Baccole con d'oro paro uno

Anello con pietra diamante consegnato con pietre più piccole n. otto

Anello legato in oro n. uno

Anello falso con pietre di color n. uno

Ufficio con passetti d'argento n. uno.

Contribution to the Knowledge about the Presence and Activities of Croatian Tradesmen in Venice (15-18th century)

The research of the presence of Croatian tradesmen in Venice makes a significantly important part of problems of the Croatian-Italian/Venetian connections in the past. Numerous preserved archive sources (from the Croatian and Venetian archives) make these problems rewarding for the research. This paper cannot even come close to presenting all basic components from the rich history of Croatian tradesmen in Venice. That is why I tried in this paper, based on chosen material from the Venetian archives (the State Archive in Venice: testaments, documents of the trade-craftsmen corporations, inventories: the Archive of St. George and Tripun brotherhood: books of annual meetings of the association), show some basic features from the life and activities of Croatian tradesmen in Venice. Tradesmen who became the permanent residents of the city on lagoons have particularly been dealt with. The way of their mentioning in sources, the variety of business, place of residence and activities, economic possibilities, everyday life, family and relationship with friends, attitude to Venetian church institutions and clergymen, membership in the Croatian brotherhood St. George and Tripun and connection with the homeland have been referred to. The complete analysis shows certain differences between tradesmen with the permanent residence in Venice and those to who the city of St. Mark was only one of destinations among a network of businesses along the Adriatic and the Mediterranean. It can also be undoubtedly claimed that the Croatian tradesmen - together with ship captains and shipmasters - the most elite part of the Croatian immigration community. We can conclude that the history of presence and activities of Croatian tradesmen in Venice has been the issue that has not yet been researched or exhausted and each new contribution on that subject represents a step forward to the knowledge about one of the most frequent form of communications between two neighbouring Adriatic coasts.